

1952. 11. desember. – Dagsorden.

Møte torsdag 11. desember kl. 12.

President: Johan Wiik.

Sak nr. 14.

Innstilling fra utenriks- og konstitusjons komiteen om forslag til ny § 110 i Grunnloven (innst. S. nr. 373).

Saken i sin alminnelighet ble undergitt debatt.

Strøm (komiteens ordfører): For utenriks og konstitusjonskomiteen forelå det i alt 5 forslag til ny § 110 i Grunnloven, med i alt 12 alternativer. Jeg vil innskrenke meg til å vise til innstillingen, der forslagene er gjengitt, og komiteens enstemmige grunnngiing for ikke å tilrå noen av de private innsendte forslagene bifalt. Innstillingen viser også hvordan komiteen har delt seg i et flertall, som er Arbeiderpartiets medlemmer, og et mindretall -- de borgerlige partiers medlemmer -- på spørsmålet om Regjeringens forslag til ny § 110.

Jeg skal ikke legge beslag på noen tid for å redegjøre for de tingene, men så kort jeg kan prøve å gjøre rede for Arbeiderpartiets og mitt personlige syn på det spørsmål som her foreligger.

Under mine overveielser og mine refleksjoner omkring denne saken har jeg hatt meget god hjelp i en liten bok som høyesterettsjustitiarius Paal Berg skrev under okkupasjonstiden og som i 1945 ble utgitt av Chr. Michelsens institutt i serien «Sak og Samfund». Den heter «Retten til arbeid», og gir etter min mening et riktig og klart bilde av de nye erkjennelser som slo definitivt gjennom umiddelbart før krigen og under krigen.

Videre har jeg med mye utbytte studert en bok som i fjor kom ut på Tiden Norsk Forlag. Den heter «Full sysselsetning» og er på oppfordring fra Arbeidsdirektoratet skrevet av cand. oecon. Arne Haar. Jeg tillater meg å anbefale begge disse skrifter til studium for alle som er interessert i disse problemer, fordi de gir en glimrende innføring i emnene. Og jeg kommer i en viss utstrekning til å sitere dem i denne innledning til ordsiftet,

Paal Berg sier et sted i sin bok noe som jeg gjerne vil gjøre til mine ord, fordi de kort og klart uttrykker noe som har vært en soleklar sannhet for meg så lenge jeg har kunnet tenke:

«Arbeidsløyse er i virkeligheten et uttrykk for mangelfull organisasjon av samfunnsnyt-

tig produksjon. Så lenge samfunnet trenger mere enn det blir produsert, skulle arbeidsløyse være en ukjent ting.»

Jeg slutter meg, som sagt, helt og fullt til denne betraktning. Det vil si at jeg avviser den teorien at det i samfunnet virker noen økonomiske lover utenfor menneskenes rekkevidde — lover som menneskene ikke skulle kunne ha noen innflytelse over eller ha noen mulighet for å beherske. Men det betyr ikke at jeg undervurderer de veldige vanskene det innebærer å skulle tvinge de økonomiske kreftene inn under kontroll. Det moderne samfunnets kompliserte struktur - alle våre tanke vaner, hele vår rettsoppfatning gjør det til en uhyre vanskelig oppgave å finne de riktige vei ene og midlene for å imøtekomme individenes soleklare rettskrav på å få arbeidsmuligheter og et skikkelig utkomme. Men selv om en er kjenner at en her står overfor et uhyre vanskelig problemkompleks, kommer en ikke bort fra at det hele — dypest sett — er et spørsmål om organisasjon. Og om fordeling.

Å organisere samfunnet slik at det samtidig imøtekommer menneskenes krav på arbeid og skikkelig utkomme, og på den andre siden be varer et demokratis frihetsidealer, det er ikke gjort i en håndvending. Det vil ta tid -- kanskje det vil ta lang tid — før det målet er nådd. Men i mellomtida — og på veien dit — vil det bli spørsmål om vilje — først vilje til en så dristig målsetting, dernest viljen til å bruke alle midler som står til rådighet for å nå den målsetting, og til å trekke alle konsekvenser av den. Arbeiderpartiets forslag om å grunnlovfeste retten og plikten til arbeid er en tilkjenneivelse av denne viljen og et uttrykk for at det vil søke å trekke alle riktige konsekvenser av en slik målsetting.

Rett til arbeid. Det har vært et slagord gjennom lange tider. Det har særlig vært aktuelt i krisetider, og det har vel gjennom tidene hatt et noe skiftende innhold også. Under den franske revolusjonen ble det for første gang tatt opp som et krav at samfunnet skulle skaffe arbeid til de arbeidsløse, men det kom ikke den gang med i den deklarasjon om menneskerettighetene som den grunnlovgivende forsamling vedtok. En kan kanskje si det sånn, at saken den gangen ikke var moden selv om den var sterkt fremme i drøftingene.

Det var borgerrettighetene som da sto i brennpunktet for interessen.

Paal Berg regner med at retten til arbeid som rettside er 150 år gammel og viser hvordan tanken gjennom disse 150 årene har beskjeftiget både filosofer og lovmakere.

Det er interessant i forbifarten å notere at Bismarck meget energisk gikk inn for tanken om rett til arbeid. Han sa overfor en oppo-

nent en gang: «Ja, jeg anerkjenner ubetinget retten til arbeid og jeg går inn for den så lenge jeg blir på denne plassen.»

Trass i alle de mere eller mindre vellykte forsøk som opp gjennom årene ble gjort for å virkeliggjøre den store tanken, fikk den ikke skikkelig kjøtt og blod før i mellomkrigstida. En kan vel tidfeste det til begynnelsen av 1930-årene, selv om en bør notere seg at Weimar-forfatningen i Tyskland alt hadde grunnlovfestet retten og plikten til arbeid i 1919. Den grunnlovsbestemmelsen som da ble vedtatt, ga ikke den enkelte borger noe subjektivt rettskrav på å bli tildelt arbeid, men var nærmest en sosialpolitisk programerklæring, som gjorde det til en moralsk plikt for staten å skaffe borgerne arbeidsmulighet. I Sovjet-Samveldets forfatning av 1936 og i den nye franske forfatningen av 1946 er lignende bestemmelser grunnlovfestet.

En vil ikke ha vanskelig for å konstatere at det har foregått en temmelig radikal forandring i tenkesett og rettsoppfatning på dette feltet, om en ser seg litt tilbake i historien. Så vidt jeg kan se, kjente det offisielle norske samfunnet helt til langt inn i vårt år hundre ikke noe aktivt middel til å av hjelpe arbeidsløsheten følger. De arbeidsløse ble henvist til fattighjelpen, og inntil 1919 sto det i Grunnloven vår, at stemmeretten ble suspendert for dem som hadde fått fattighjelp. Det var arbeiderorganisasjonene som på egen hånd måtte starte de første forsøk på en arbeidsløshetsstrygd. Først i 1906 våknet samfunnets ansvarskjensle i den grad at det offentlige begynte å spe på med noen bidrag. Først i 1938 fikk vi lovfestet obligatorisk trygd mot arbeidsløshet. Men en arbeidsløshetsstrygd er ikke noen tilfredsstillende løsning, blant annet fordi den forutsetter at folk tidvis skal gå uten arbeid. Det kan få samfunnet til å slå seg til ro med at «slik må det være», om at den verste nøden i hvert fall blir holdt borte.

I et samfunn med såkalt fritt næringsliv er det en kjensgjerning at arbeidsløsheten har vært et middel til kreftenes såkalte selv regulering, og det finnes kanskje mennesker ennå som hyller det kyniske resonnementet at arbeidsløsheten er nødvendig som regulator i det økonomiske livet. Dette brutale og menneskefiendtlige standpunkt viser bare evneløshet eller — hva verre er — viljeløshet. Alle moderne samfunn og alle moderne mennesker er på rask marsj bort fra det resonnementet. De søker etter andre og mere menneskevennlige metoder — metoder som leg ger mere vekt på individenes menneskerettigheter. Og jeg understreker at idet en forkaster denne «reguleringsfaktor», må en være

villig til å innføre andre regulerende midler i det økonomiske samfunnslivet.

Som min mening vil jeg ellers gjerne si: Det eneste et samfunn ikke noen gang har råd til, er å la arbeidskraft gå unyttet. Det er ikke bare ut fra samfunnets plikt overfor det enkelte individ at en må finne andre og mere positive løsninger – det er like nødvendig av hensynet til samfunnet selv. Jeg understreker igjen et ord av Paal Berg:

«Både sosialt og politisk kan det få skjebnesvangre følger om våre statsmyndigheter skulle stå rådløse overfor de problemer som uvegerlig vil melde seg om vi etter denne krigen får en krise med omfattende arbeidsløse.»

Jeg sa det trengtes mere positive tiltak enn trygd eller fattighjelp. Da Roosevelt overtok ledelsen i Amerika i 1933, heiste han nye sig naler i kampen mot arbeidsledigheten. Hans New Deal-politikk tok sikte på effektivt å skape nye arbeidsmuligheter. Og han gjorde det. Han satte i gang statlige foretak, og han støttet privat industri som kunne gi nye arbeidsmuligheter. Han fant mange veier, og han fant effektive midler.

Sverige gikk samme året inn for en lignende økonomisk politikk og slo fast at kampen mot arbeidsledigheten i første rekke måtte føres gjennom det å sette arbeid i gang. Det kan også sies der at midlene var mange og omfattende og at resultatene ikke uteble.

I vårt land ble det første virkelige effektive og aktive skritt i samme retning tatt i og med Arbeiderpartiets store kriseplan i 1934–35.

Det kunne nevnes flere eksempler, og de kunne omtales mere detaljert enn jeg har gjort her. Men det jeg har sagt, skulle være nok til å rettferdiggjøre min påstand om at det nye tenkesettet, den nye erkjennelsen av samfunnets skyldighet overfor individet og folket, fikk kjøtt og blod akkurat i de årene. Arbeiderpartiets slagord fra 1936 — «Hele folket i arbeid» - var et svar på en fordring som lå i selve tiden. Nå vil vi ha det samme grunnlovfestet for å få slått fast at det ikke var et situasjonsbestemt og tomt slagord.

I årene etter krigen har synet på retten til arbeid som en menneskerettighet helt slått igjennom på det internasjonale plan. I det utkast til internasjonal erklæring om menneskerettighetene som den 10. desember 1951 ble vedtatt i FN's hovedforsamling i Paris, heter det i art. 23, punkt 1:

«Enhver har rett til arbeid, til fritt valg av yrke, til rettferdige og gode arbeidsforhold og til beskyttelse mot arbeidsløshet.»

På grunnlag av denne erklæring, som også

inneholder andre prinsipper, arbeider nå FN's kommisjon for menneskerettighetene med å utforme et utkast til en internasjonal konvensjon om menneskerettighetene.

Det kan ellers pekes på at det i årene etter krigen er satt mye inn på å skape et internasjonalt samarbeid om en effektiv oppfyllelse av retten til arbeid gjennom en politikk for full sysselsetting og økonomisk stabilitet. I FN's charter er full sysselsetting satt opp som et av de viktigste målene for organisasjonens arbeid. Denne målsetting er ført vi dere bl. a. under konferansen i Havana i 1947, den som utarbeidet en kode for det økonomiske samkvem mellom medlemslandene. Under FN's organisasjon hører Det Internasjonale Arbeidsbyrå i Geneve, Den internasjonale Gjenreisningsbank, og Det internasjonale Pengefond, som hver for seg er tillagt viktige oppgaver i det internasjonale samarbeid for å skape full sysselsetting.

Ved siden av FN og dets underorganer kan det pekes på organisasjoner for mer regionalt økonomisk samarbeid som har tatt opp full sysselsetting i sin målsetting, f. eks. Organisasjonen for Europeisk økonomisk samarbeid, og full sysselsetting er nevnt som et av målene også for Europarådet.

Spørsmålet om å innta en bestemmelse om rett og plikt til arbeid i den norske grunnlov har også reist seg som en nærliggende kon sekvens av det fellesprogram de politiske partier ble enige om like etter frigjøringen. I grunnsetningene for dette fellesprogram heter det bl. a.:

«Alle arbeidsføre skal ha rett og plikt til arbeid.»

Under avsnitt II, Økonomisk politikk, heter det videre:

«Oppgaven for vårt næringsliv og all økonomisk virksomhet i landet er å skape arbeid for alle og øket produksjon, så en gjennom rettferdig fordeling av resultatene kan gi alle gode kår.»

Jeg fortsetter å sitere:

«For at vårt samfunn kan føre en effektiv og målbevisst økonomisk politikk med dette formål for øye og nytte ut all privat og offentlig virkelyst, initiativ og foretaksomhet fullt ut i tillitsfullt og planmessig samarbeid mellom staten og de private interesser omorganiseres sentraladministrasjonen og utstyres med de nødvendige organer for denne oppgav e.»

Denne programerklæring viser at det hersket politisk enighet om at det må være en av statsmaktenes viktigste oppgaver å sikre den enkeltes moralske rett til arbeid gjennom en effektiv politikk for full sysselsetting. Dette kan også sies å være

bekreftet gjennom de enkelte politiske partiers programmer.

Den prinsipielle enighet som i dette spørsmål hersker på det politiske plan, gir utvilsomt uttrykk for et alminnelig og grunnfestet folkekrav.

Spørsmålet om en grunnlovfesting av retten og plikten til arbeid kan også naturlig reises ut fra den betraktning at Grunnloven på en rekke punkter gir et lovmessig uttrykk for prinsipper som er alminnelig akseptert som grunnlag for hele vårt samfunnsliv, og for den enkelte borgers stilling og rettigheter i samfunnet.

Jeg nevner at i årene like etter krigen meldte det seg på mange hold — jeg hadde nær sagt — en trang hos samfunnsbevisste, ansvarsbevisste borgere til å få disse prinsippene fastlagt på en slik måte at det ikke skulle være noen tvil om at her var det skjedd noe i samfunnets orientering. Det var dukket fram en erkjennelse som var så fast forankret i folkets bevissthet at den burde konfirmeres ved en bestemmelse i Grunnloven. Jeg henviser for så vidt til det forslag som foreligger, og som er kalt Carl Bonnevie, Johs. Andenæs m. fl.'s forslag, hvor en lang rekke kjente kvinner og menn, kvinner og menn som er kjent nettopp for sitt vide, rommelige og ansvarsbevisste samfunnssyn, har tatt spørsmålet opp om å få retten og plikten til arbeid grunnlovfestet. Og jeg kan i samme åndedrett vise til det andre foreliggende forslag.

Tilsammen viser forslagene, og alt som ble skrevet og sagt i årene umiddelbart etter krigen, at det lå tungt og dypt alvor bak dette. Forslagene er opprinnelig reist av f. eks. Carl Bonnevie, en ildsjel når det gjel der å ivareta samfunnets interesser, samtidig som han ønsker å ivareta individenes interesser, og av menn og kvinner som kunne dømme om hvorvidt dette hadde sin plass, sin naturlige plass, i Grunnloven.

Jeg vil ellers vise til et avsnitt i Justisdepartementets motivering, slik som det foreligger i proposisjonen, og fordi det er nokså vesentlig at disse synsmåtene kommer fram, tillater jeg meg å sitere disse bemerkningene:

«Grunnloven av 1814 inneholder i motsetning til de nevnte fremmede forfatninger ikke noe særskilt avsnitt om visse naturlige og ufortapelige menneskerettigheter. (Et kapitel av dette innhold fantes i det Adler-Falsenske utkast, men kom ikke med i Grunn loven.) Som alle vet inneholder imidlertid Grunnloven en rekke enkeltparagrafer med sikte på å verne om individets rettigheter etter tydelig mønster av utenlandske forfatningers rettighetserklæringer. De viktigste

grunnlovparagrafer som hører hit er § 96 om forbud mot straff uten lov og dom m. V., § 97 om forbud mot tilbakevirkende lover, §§ 99 og 102 om fengsling og ransakning og § 105 om ekspropriasjon. Disse paragrafer inneholder for så vidt virkelige rettsregler som en overtredelse kan gi anledning til påtale ved domstolene endog i forhold til den ellers suverene lovgivningsmakt.

Det er tilstrekkelig å vise til den omfattende domstolpraksis som knytter seg til bestemmelsene i Gr.l.s §§ 97 og 105. Men de er likevel rettsregler av en annen kvalitet enn alminnelige lovforskrifter som gir tilsagn om bestemte, klart definerbare, rettigheter. Etter sin historiske opprinnelse i rettighetserklæringer bærer de et sterkt preg av å være henstillinger eller formaninger til lovgiveren. Og på denne måte har de sikkerlig også vært an skuet av Grunnlovens fedre. Det fremgår bl. a. derav at domstolenes rett til å prøve grunnlovmessigheten av lover, en rett som er en nødvendig forutsetning for bestemmelsenes egenskap av egentlige rettsregler, ikke er hjemlet i Grunnloven, men først ble fast slått ved rettspraksis lenge etter 1814.»

Retten — og for så vidt også plikten — for den enkelte arbeidsføre borger til å skape et menneskeverdig underhold for seg og sine gjennom eget arbeid er så dypt forankret i det norske folks moralske bevissthet at dette i seg selv skulle gi et sterkt motiv til å stad feste retten og plikten til arbeid ved en grunnlovsbestemmelse, på like linje med andre alminnelige prinsipper for vårt samfunnsliv, som er gitt formelt uttrykk i Grunnloven.

Det kan imidlertid reises innvendinger mot å gi prinsippet «rett og plikt til arbeid», et juridisk lovfestet uttrykk. Det sier seg selv at en grunnlovbestemmelse om rett og plikt til arbeid med et strengt bindende juridisk innhold ikke vil kunne aksepteres. Når det gjelder spørsmålet om å etablere en subjektiv rett for den enkelte til å kreve seg tildelt arbeid av staten, viser en til følgende avsnitt av høyesterettsjustitiarius Paal Bergs redegjørelse i «Retten til Arbeid»:

«Noen egenverdi, sosialpolitisk sett, har en slik subjektiv rett for den enkelte arbeidsløse ikke. Verdien av den ligger utelukkende i om den er et tjenlig og brukbart middel til løsning av arbeidsløseproblemet. For den arbeidsløse vil den være nyttig og verdiløs, og fra et samfunnssynspunkt sett kan den bli skadelig og likefrem farlig, om det under en økonomisk krise med stor arbeidsløse skulle vise seg at retten til arbeid faktisk er uten reelt innhold fordi staten er ute av stand til

å møte kravene og ikke makter å skaffe arbeid.

Avgjørende grunner taler tilmed mot å utstyre den enkelte arbeidsløse borger med en juridisk rett til å kreve seg tilvist arbeid av staten. Skulle det være en realitet i en slik rett, måtte den kunne gjøres gjeldende ved domstolene. Uten søksmålsrett ingen virkelig juridisk rett. Men en grense for den enkeltes rett må settes ved hva staten evner og makter. Om staten under en arbeidsløyskrise kan sies å ha forsømt sin plikt til å skaffe arbeid og ikke har gjort hva den kunne ha gjort, er et spørsmål som ikke egner seg for å løses av domstolene. Det må bli den bevilgende myndighet og de ansvarlige administrative myndigheter som her har det siste ordet. Vi kan ikke se inn i fremtiden. Vi vet ikke hvilke forhold landet kan komme opp i. Vi kan derfor ikke binde statsmyndighetene i deres disposisjoner ved å legge på dem et rettslig bånd hvis konsekvenser det er umulig å overskue.»

Jeg - og flertallet i komiteen - er enig med forfatteren i at det ikke vil være mulig eller hensiktsmessig å lovfeste en juridisk rett for den enkelte arbeidsløse til å kreve seg tilvist arbeid av det offentlige og med adgang til å gjøre en slik rett gjeldende ved domstolene. En slik lovfesting vil i en gitt situasjon kunne føre med seg uanede konsekvenser.

Det kan analogt hevdes at en grunnlovbestemmelse om «plikt til arbeid», oppfattet som en hjemmel til innføring av arbeidstvang vil kunne føre til inngrep i den enkeltes personlige frihet, som er uforenlig med de demokratiske grunnprinsipper som ellers er slått fast i Grunnloven.

Med den formulering som er brukt i forslaget, vil grunnlovbestemmelsen i seg selv være uten juridisk bindende innhold i den utstrekning det ikke ved særskilt lov er eller blir opp rettet klart definerte juridiske rettigheter og forpliktelser.

Grunnlovbestemmelsen får karakteren av en programerklæring som slår fast et viktig prinsipp, og som til enhver tid må være en rettesnor for den økonomiske og sosiale politikk. Den vil i realiteten innebære en programmessig forpliktelse for statsmyndighetene til å føre en politikk som tar sikte på opprettholdelsen av full sysselsetting til enhver tid, og vil på den annen side uttrykke en moralsk forpliktelse for den enkelte borger til å underordne seg de krav som gjennomføringen av full sysselsetting medfører for den enkelte.

Kravet om full sysselsetting som en målsetting for den økonomiske politikken er av så permanent og grunnleggende karakter at det

vil være naturlig å heve dette prinsippet ut over den politiske meningsbrytning og gjøre det uavhengig av de skiftende politiske for hold. En grunnlovbestemmelse om rett og plikt til arbeid vil være det rette midlet til å gi uttrykk for en slik vurdering.

Jeg vil ellers peke på at en slik grunnlovbestemmelse i seg selv vil kunne virke stabiliserende på det økonomiske livet. Mangelen på stabilitet under en økonomisk krise er i stor utstrekning resultatet av psykologiske faktorer - en alminnelig frykt for innskrenkning i aktiviteten i næringslivet, og nedgang i etterspørselen. En erklæring i grunnlovs form om at den økonomiske politikken til enhver tid skal ta sikte på opprettholdelsen av full sysselsetting, vil kunne bidra til å skape den tillit som er en nødvendig forutsetning for en stabil økonomisk utvikling.

Begrepet «full sysselsetting» er ikke så entydig og klart at det i seg selv er tilstrekkelig som målestokk for det politiske ansvar som vil ligge i en grunnlovbestemmelse om rett og plikt til arbeid.

Selv i et samfunn med full sysselsetting vil det nemlig på grunn av bevegelsen i ervervs livet alltid være til stede et visst antall ledige arbeidssøkere. Det vil til stadighet være en del virksomhet som opphører samtidig som ny virksomhet tar fatt på andre felter. En viss sirkulasjon og bevegelse i arbeidskraften er derfor helt nødvendig i en levende og fremadskridende økonomi. Men på grunn av en rekke forhold som hemmer arbeidskraftens bevegelighet vil en viss friksjonelt betinget arbeidsløshet ikke være til å unngå. Selv under knapp heten på arbeidskraft i de siste årene har det årlige gjennomsnitt for antallet av arbeidsløse ligget på omkring 8000–10 000.

Det vil i ikke liten grad være et vurderings spørsmål hvorledes en skal forstå den sosiale og økonomiske realitet som ligger i begrepet full sysselsetting. Det er grunn til å peke på visse problemer som en her står overfor. Den praktiske gjennomføring av full sysselsetting reiser bl. a. følgende spørsmål: I hvilken grad kan det offentlige ta ansvaret ved individuell arbeidsløshet? Og: Hva skal betraktes som en tilfredsstillende tilstand på arbeidsmarkedet, sett fra et helhetssynspunkt?

Det bør være et minstekrav til en politikk for full sysselsetting at det tilligger det offentlige å sikre at enhver kan ha en mulighet for å skaffe seg arbeid som han og hans familie kan leve av. Det vil i prinsippet si at det ikke bør eksistere ufrivillig arbeidsløshet av lengre varighet. Jeg er fullt klar over at selv begrepet ufrivillig arbeidsløshet er vanskelig å definere helt presist. Arbeidernes ønske om mest mulig fast bopel og om å bli i sitt engang

valte yrke, er faktorer som kommer til å telle ganske sterkt med, og likedan at samfunnets behov for arbeidskraft ikke uten videre vil falle sammen med tilbudet om arbeidskraft, hverken yrkesmessig eller geografisk,

Jeg kan imidlertid ikke gå inn på en nærmere analyse av alle disse tingene og hvilke problemer de reiser. Jeg kan igjen vise til den utredning om problemene som Arne Haar har gitt i sin bok. Meget kortfattet kan en kan skje si det slik at det er en tilfredsstillende balanse i arbeidslivet, når tilbudet om arbeidsplasser totalt sett motsvarer behovet for arbeidsplasser - selv om dette ikke utelukker en viss arbeidsledighet i enkelte distrikter og i enkelte yrker.

Etter oppfordring fra FN's generalsekretær har 5 verdenskjente økonomer arbeidet med å klargjøre disse spørsmål, og de har foreslått at hvert enkelt land setter opp et definert mål for sin sysselsettingspolitikk. Jeg skulle være tilbøyelig til å anbefale at Regjeringen satte ned et utvalg av politikere og økonomiske fagfolk til å utrede og legge fram forslag i samme retning for vårt land. Det kunne være godt og nyttig å få klarlagt alle de problemer som knytter seg til full sysselsettings politikk og få definert begrepet ut fra vårt lands geografiske og økonomiske struktur.

Jeg finner ellers ikke grunn og anledning til å gå inn på alle de momenter og forhold som i denne forbindelsen kunne trenge nær mere omtale. Som flertallet har sagt i sin innstilling, er det ikke mulig å peke på en enkel resept. Virkemidlene må velges etter forholdene, slik de er på ethvert tidspunkt. Men problemkomplekset er omfattende og meget komplisert, og virkemidlene vil komme til å spenne over hele det økonomisk-politiske felt.

La meg til slutt få lov til å si noen få ord om mindretallets innstilling. Det sier at det ikke ville hatt noe imot å føye inn i Grunnloven en høytidelig erklæring om en slik grunnsetning for samfunnets oppgaver, men det kan ikke gå med på den nå foreslåtte. Når mindretallet ikke kan gå med på den, kommer det av at den er foreslått inn i avsnitt E. - slik forstår iallfall jeg det - der alle andre bestemmelser har et juridisk bindende og for pliktende innhold. Ut fra dette trekker mindretallet den slutning at også denne bestemmelse må bli forpliktende og bindende, altså stifter umiddelbart rett og plikt.

Jeg vil bare ganske kort peke på at mindretallets resonnement her står i åpenbar strid med de juridiske betraktninger jeg tidligere har sitert fra Justisdepartementets side. Og jeg har en sterk mistanke om at mindretallet

ville bli temmelig ensomt, dersom det forsøkte å finne juridisk støtte for dette egenartede resonnement.

Om Stortinget i dag vedtar det forslaget som foreligger, vil tolkningen av det ikke bli bestemt av på hvilken plass det står i Grunnloven, men av de premisser som ligger bakom beslutningen. Og premissene er klare nok: Såvel Regjeringen som konstitusjonskomiteens flertall har lagt dem opp slik at det ikke er noen tvil. Grunnlovsbestemmelsen som er foreslått, er en tilkjennegivelse av en to-sidig moralsk forpliktelse, ikke noe mer og ikke noe mindre.

Antydningen om at den til en annen tid kan bli påberopt for tiltak som strider mot våre frihetsprinsipper, kan jeg heller ikke se betyr noe vesentlig. Så lenge vårt demokrati lever og styrer landet vårt, vil slikt aldri inntreffe. Skulle landet komme i en annen situasjon, så vet vi av hard erfaring at det hjelper lite hva det står eller ikke står i vår Grunnlov. Da er det brutal makt som rår. Både Grunnlov og rettsprinsipper er da verd mindre enn papiret de er skrevet på.

Men vi kan ikke la oss binde i den grad av frykten for at slikt muligens kan inn treffe, at vi forsømmer å gjøre det som for vårt land og for vårt demokrati er det riktige. Og i dag er det etter min mening riktig å grunnlovsfeste rett og plikt til arbeid, fordi det som jeg har sagt, er i pakt med tiden - i pakt med tidens ånd, og med tidens krav nettopp til et demokrati som vil leve.

Smitt Ingebreten: Jeg har med den største interesse lyttet til sakens ordfører og det omfattende og vel utarbeidede foredrag som han her har holdt. Men jeg tror det er nødvendig å finne tilbake til det saken her gjelder. Det er ikke i den sak som foreligger, noen oppfordring til å utbre seg i en lang diskurs om arbeidsløsheten, om hvorledes arbeidsløsheten skal bekjempes, hvorvidt man skal holde full sysselsettelse eller ikke holde full sysselsettelse, og hvorledes man innretter seg i så måte både her og der.

Det som er spørsmålet her, det er meget begrenset og konkret: Skal man sette den bestemmelse om rett og plikt til arbeid, som er brakt i forslag fra Regjeringen, inn i Grunnloven?

Den politiske situasjon er den at alle partier uten unntagelse har akseptert retten og plikten til arbeid som en alminnelig grunnsetning for vår samfunnspolitikk. Det har fått sitt uttrykk i Fellesprogrammet, og vi vedstår oss alle sammen Fellesprogrammet.

Det er heller ikke noen tvil om, at dersom der forelå et grunnlovsforslag som på en utvetydig måte gjorde det klart i seg selv at her gjaldt det å proklamere en alminnelig grunnsetning, med andre ord etablere den moralske forpliktelse, som det er gitt uttrykk for fra ordførerens side her, så ville det ikke være noen strid om dette. Alt ligger meget vel til rette for en overenskomst om et nytt grunnlovsforslag som gjør det utvilsomt klart hva det er en mener med det. Det er jeg ganske sikker på. Men den klarhet har etter mindretallets mening ikke det forslag som her foreligger.

Det sies uttrykkelig fra Regjeringens side, at med dette forslaget skal det ikke skapes noen juridisk rett for noen til å få arbeid av samfunnet, og heller ikke noen juridisk plikt for noen til å arbeide, det skal bare være en programmerklæring. Men jeg tror ikke det er uriktig å si at kommer denne bestemmelse til å stå i Grunnloven slik som den vil stå der i selskap med de gamle kjente juridiske trygghetsbestemmelser om at lover ikke må gis tilbakevirkende kraft, at ingen må fengsles uten lov og dom, o.s.v. - hvis denne bestemmelsen om at enhver har rett og plikt til arbeid skal stå der sammen med alt dette, da vil den alminnelige mann, alle mennesker i dette land, føle det som om der er etablert en juridisk rett og plikt, og det kan i givne situasjoner bli av en meget alvorlig virkning.

I det foredrag ordføreren holdt her, siterte han en uttalelse fra Paal Berg angående spørsmålet om ved lov å etablere en slik rett til arbeid. Paal Berg sa om det at - «verdien av den ligger utelukkende i om den er et tjenlig og brukbart middel til løsning av arbeidsløseproblemet. For den arbeidsløse vil den være unyttig og verdiløs, og fra et samfunns-synspunkt sett kan den bli skadelig og likefrem farlig, om det under en økonomisk krise med stor arbeidsløse skulle vise seg at retten til arbeid faktisk er uten reelt innhold fordi Staten er ute av stand til å møte kravene og ikke makter å skaffe arbeid.»

Jeg er redd for at det er den situasjon en skaper ved å sette den foreslåtte bestemmelsen inn på denne plass i Grunnloven. Man skaper en følelse hos den alminnelige mann av at nå har han fått denne grunnlovsfestede rett til arbeid, og når det så under en aktuell situasjon viser seg at bestemmelsen ikke har noe reelt innhold, at der ikke er noen forpliktelse for samfunnet til å skaffe arbeid, vil det kunne føre til et press på samfunnet, en misnøye, en aksjon med Grunnloven selv som argument, som kan være meget alvorlig og farlig.

På samme måte kan bestemmelsen om plik-

ten til arbeid føre til resultater som ingen av oss ønsker. Plikten til arbeid fører i sine konsekvenser til arbeidsleiren, den fører i sine konsekvenser til at man skal kunne bestemme hvor en mann skal arbeide og i hvilket yrke han skal arbeide. Det er i så måte, synes jeg, litt skremmende når det i Sosialdepartementets forarbeider til dette grunnlovsforslag heter at «dette departement mener at en i det lengste bør unngå lovbestemmelser som direkte griper inn i arbeidernes rett til sjøl å velge yrke og arbeidssted, men en kan heller ikke se bort fra at bestemmelser av den art kan bli nødvendige.»

Jeg er oppmerksom på at flertallet i komiteen polemiserer mot departementet og sier at grunnlovsforslaget vedkommer ikke arbeidernes rett til å velge sitt arbeidssted og sitt yrke.

Ja, det står for komiteflertallets regning: Men det står samtidig i forslaget til grunnlovsbestemmelse, at hvorledes grunnsetninger skal utformes, skal siden bestemmes ved lov. Og Sosialdepartementet har pekt på, at i det lengste skal man unngå gjennom den lovgivning som man her bebuder, å innskrenke arbeidernes frihet til å velge arbeidssted og å velge yrke. Men å si «i det lengste» forutsetter jo at det er et sted hvor det ikke lenger er mulig

Jeg tror at det ville tjene alle parter best, og tjene hele det store og alvorlige spørsmål som heter arbeidsløshetsspørsmålet best, om man lot være nå å forsøke å tvinge igjennom en grunnlovsforandring som setter rett og plikt til arbeid inn i Grunnloven på denne måten og på dette sted under strid mellom de politiske partier og i stedet forsøker å finne fram til og utarbeide et grunnlovsforslag som man kunne være enige om, så man i neste omgang med samstemmig tilslutning fra alle kunne få en høytidelig erklæring om disse grunnleggende prinsipper for den samfunnspolitikk som skal føres. Jeg tror det ville være betydelig mer verdifullt, og vi ville unngå at man her skal strides om noe som man ellers i realiteten er enige om. For vi er jo i realiteten alle sammen enige om at rett og plikt til arbeide skal være en retningslinje for den politikk vi fører. Men vi er også enige om at det er ikke mulig å skape en juridisk rett for den enkelte til å få arbeide eller en juridisk plikt til å arbeide. Og da synes jeg, at når det ikke er annet som står igjen enn å finne en forsvarlig form som gir uttrykk for hvorledes vi ser på dette som prinsipp, og hvorledes vi ser på den begrensning der naturlig må være ved praktiseringen av dette prinsipp, så er det litt forstemmende at vi i

dag skal tvinges inn i en votering mellom partiene over dette grunnlovsforslag.

Presidenten: Det er tegnet en lang rekke talere, og presidenten vil nå foreslå at tale tiden for de talere som heretter tegner seg, settes til inntil 5 minutter - og anser det som bifalt.

Statsråd Kai Knudsen: Det synes å være alminnelig enighet om at det ville være en vinning om prinsippet om rett og plikt til arbeid for enhver arbeidsfær kunne komme inn i Grunnloven som en høytidelig stadfesting av vår tids syn på forholdet mellom individ og samfunn. Både flertall og mindretall i komiteen er også enig i at det i denne forbindelse bare bør være spørsmål om å innføre en slags programmerklæring i vår konstitusjon, som i seg selv ikke skal være noen hjemmel for en juridisk bindende rett og plikt i forhold til det enkelte individ. Flertallet mener at forslaget til ny § 110 tilfredsstillende disse hensyn, mens mindretallet er engstelig for at et slikt grunnlovsbud straks ville innføre en ny rett og en ny plikt for de enkelte medlemmer i staten.

For meg synes det klart at disse rent formelle juridiske innvendinger mot grunnlovs forslaget ikke er tilstrekkelig begrunnet, og ikke bør være noen hindring for at forslaget blir vedtatt. Mindretallets innvendinger gjelder bestemmelsens plassering i avsnitt E i Grunnloven, som det mener «omhandler stats organenes myndighet og individenes rettigheter og forpliktelser overfor staten.» Mindretallet mener åpenbart at denne plassering av det nye grunnlovsforslaget vil kunne gi støtte til den feilaktige oppfatning, og vel også den uheldige praksis, at det her dreier seg om individuell rett og plikt. Jeg mener at denne engstelsen er unødig, og jeg vil forsøke å påvise at det ikke godt kan tenkes å oppstå en slik misoppfatning av bestemmelsen hvis forslaget blir tatt inn i Grunnloven.

Når det gjelder plasseringen under avsnitt E, er det uten videre klart at dette er det eneste sted i Grunnloven hvor en bestemmelse som den foreslåtte overhodet kan settes inn uten å virke fullstendig malplisert. Grunnloven er inndelt i fem avsnitt. Jeg kan vanskelig tenke meg at noen ville finne det mere naturlig å plasere bestemmelsen under Grunnlovens første hovedavsnitt A «Om Statsformen og Religionen, eller under avsnitt B, som gjelder «den udøvende Magt, Kongen og den kongelige Familie», eller C «Om Borgerrett og den lovgivende Magt», eller D «Om den dømmende Magt».

Disse fire avsnitt som jeg her har referert, er et uttrykk for at grunnlovsfedrene i 1814

søkte å uttrykke prinsippet om maktfordelingen mellom Kongen, Stortinget og domstolene i selve oppbyggingen og kapitelinndelingen i Grunnloven. På Eidsvoll i 1814 var man også sterkt opptatt av prinsippet om menneskerettighetene. De er ikke tatt inn i Grunnloven på noen fullstendig måte, og det er flere av de selvfølgelige menneskerettigheter som ikke har fått noe uttrykk i vår konstitusjon. Men de som har fått grunnlovshjemmel er samlet i avsnitt E, som har som overskrift «Almindelige Bestemmelser». Dette avsnitt inneholder også en rekke bestemmelser av annet innhold enn egentlige menneskerettigheter. Med all respekt for Grunnlovens fedre må det sies at overskriften «Almindelige Bestemmelser» må sies å være en svært lite treffende betegnelse. I dag ville avsnittet trolig ha fått over skriften «Ymse», Avsnittet inneholder regler av det mest forskjellige innhold, fra høyviktige prinsipper til rene detaljforskrifter.

Den grunnleggende bestemmelse i § 97 om at ingen lov må gis tilbakevirkende kraft, står side om side med en gåtefull forskrift om at «Med Sportler, som erlægges til Rettens Betjente, bør ingen Afgifter til Statskassen være forbundne». Ved siden av bestemmelsen i § 96 om forbud mot at noen dømmes uten etter lov eller straffes uten etter dom, § 100 om trykkefriheten og § 105 om erstatning ved ekspropriasjon, har man § 111 om at «Det norske Flags Form og Farver bestemmes ved Lov». Det er et riktig prinsipp at man ved tolkingen av en lovparagraf også må ta hensyn til bestemmelsens plass i loven. Men det er en forutsetning for å bruke dette prinsipp at paragrafen ikke er anbrakt under «ymse» eller «diverse»,

Det er heller ikke ubetinget riktig når mindretallet antyder at det under avsnitt E i Grunnloven, bare finnes bestemmelser som har karakter av ordinære forpliktende rettsregler. Det er helt klart at dette ikke er tilfelle f. eks. for § 94's vedkommende om utarbeidelse av en ny «civil og kriminal Lovbog», som nylig var aktuell her i Stortinget. Også § 107 om odels- og åsetesretten og § 109 om verneplikten, som skulle være lik for statens borgere, er vesentlig forskjellige fra vanlige rettsregler. Særlig Grunnlovens bestemmelse om verneplikten er interessant i denne forbindelse. Denne bestemmelse betegner seg uttrykkelig som en «grunnsetning», i likhet med det foreliggende forslag om rett og plikt til arbeid, og da den har § 109, synes den å danne en passende overgang til det nye bud i 110.

Jeg skal villig innrømme at det overveiende antall bestemmelser under avsnitt E er gitt - eller rettere sagt i utviklingens medfør har fått — karakter av bindende rettsregler. Men

de har allikevel ikke en vanlig rettskarakter. Jeg kan for så vidt vise til det som er sagt i proposisjonen om at det er tale om «rettsregler av en annen kvalitet enn alminnelige lovforskrifter som gir tilsagn om bestemte, klart definerbare, rettigheter. Etter sin historiske opprinnelse i rettighetserklæringene bærer de et sterkt preg av å være henstillinger eller formaninger til lovgiveren».

Dette forhold, og dertil den forsiktige utforming av forslaget til ny § 110, må etter min mening utelukke enhver mulighet for at bestemmelsen i teori og praksis kan oppfattes annerledes enn slik som den er ment: som en programerklæring. Jeg mener derfor at man av plasseringen ikke kan si at det foreslåtte grunnlovsbud vil skape umiddelbar rett og plikt for enkeltpersoner.

Hvis vi så ser på bestemmelsens egen tekst, og hva man kan tolke ut av den, tror jeg det er enn mer klart at det må gis en egen materiell lov før grunnsetningen kan gjøres gjeldende i det praktiske liv. Ser vi først på den del av bestemmelsen som snakker om plikten til arbeid for enhver arbeidsfør, så innfører den i og for seg ikke noe nytt, Heller ikke nå er Grunnloven til hinder for at Stor tinget kan gi lover som gjennomfører arbeids plikt for hver eneste arbeidsfør i landet. Det har vært gitt lovregler i denne retning, og Stortinget kan når som helst gi ny lov om arbeidspunkt uten hinder av Grunnloven. Når mindretallet sier at den foreslåtte grunnlovs bestemmelse «til en annen tid» kan «bli påkalt for en vidtgående regulering av forpliktelser i strid med de frihetsprinsipper som vår Grunnlov ellers er basert på», så er dette etter min mening ikke holdbart all den tid Grunnloven ikke har fastsatt noe prinsipp om frihet fra arbeidspunkt.

Hvis grunnlovsforslaget blir vedtatt, vil det markere at statsmyndighetene har en særlig plikt til å dra omsorg for at arbeidsføre folk ikke er samfunnet til byrde, men at de utfører nyttig arbeid til sitt eget underhold og samfunnets gagn. Men i så henseende er det klarligvis bare som en høytidelig programerklæring.

Når det gjelder den del av forslaget som omhandler retten til arbeid, må det samme gjelde. Om en mann blir oppsagt i en bedrift, vil han ikke med hjemmel i den foreslåtte nye § 110 kunne si til sin arbeidsgiver, at jeg har rett til å fortsette fordi Grunnlovens § 110 sikrer meg rett til arbeid. En overflødig statsfunksjonær ville heller ikke bli hørt med en slik innvending om han forsøkte å få dom mot staten fordi han var oppsagt fra en inndradd stilling. Den enkelte person som er arbeids-

løs, vil ikke ha noen å rette sitt søksmål mot og heller ikke ha noe spesifisert krav å gjøre gjeldende. Man kan ikke legge inn i den enkle setning noe om at enhver skal beholde det arbeid han har, eller at han skal ha arbeid til en bestemt lønn, i et bestemt fag eller av særlig art. Skal han få noe krav mot noen bestemt, og av et bestemt innhold, må hans rett fastsettes nærmere i egen materiell lov. Jeg synes det må være klart at første setning i grunnlovsforslaget bare kan oppfattes som en prinsipperklæring, som statsmyndighetene plikter å være lojal mot, men som krever egen lovgivning før den er en realitet. Men til over flod er det i annen setning uttrykkelig sagt at gjennomføringen må bestemmes ved lov, og dessuten er det sagt at første ledd er en «grunnsetning».

Grunnlovsforslaget har selv på denne måte gitt klart uttrykk for hva den nye § 110 er for noe. Det er en grunnsetning som krever nye bestemmelser før den kan settes i verk.

Hr. Smitt Ingebretsen pekte på at selve tilstedeværelsen av en sånn bestemmelse vil øve et sterkt press fra den alminnelige mann mot myndighetene. Det vil den nok gjøre, og det bør også være et sterkt press på myndighetene slik at de søker å gjennomføre full sysselsettelse i den utstrekning det overhodet er mulig å gjøre det. Men det presset vil gi seg ut slag i krav om en ny lovgivning som til enhver tid er på høyde med det vi kan klare å gjennomføre.

Jeg mener at man her har en interessant parallell i § 109 om verneplikten. Denne grunnlovsbestemmelse som tok sikte på å gjennomføre lik verneplikt for alle og ikke tillot at noen stand eller gruppe fikk den sær rett å bli fritatt, ble ikke satt ut i livet før i siste halvdel av forrige århundre. Det gikk et halvt hundre år før grunnsetningen ble en realitet for hver enkelt borger. Ut fra et rettslig synspunkt tror jeg det foreliggende grunnlovsforslag, om det blir vedtatt, vil bli tolket på tilsvarende måte som § 109. Like så litt som denne paragraf innfører for slaget til § 110 noen bindende rettsplikt for statsmyndighetene til å gjennomføre dette i praksis.

Når mindretallet gir uttrykk for engstelse for hva det nye foreslåtte grunnlovsbud kan bli brukt til i fremtiden, vil jeg til slutt si at Grunnloven er undergitt utviklingens lov. Mange av dens bestemmelser har fått et annet innhold i dag enn for en eller to menneskealdre siden, for ikke å snakke om hva man mente de skulle innebære i 1814. Skulle samfunnsforholdene og rettsoppfatningen i de kommende slekter utvikle seg i den retning at man oppfatter den eventuelle nye § 110

for å være av juridisk bindende karakter, så vil jeg ikke ha noen bekymring for så vidt. Det får bli de kommende generasjoners sak om forholdet mellom individ og samfunn skal være slik at retten og plikten til arbeid er av juridisk bindende karakter med hjemmel i Grunnloven. I dag tror jeg ikke at noen ville falle på å gjøre det.

Valen: Som talarane før har haldi fram, er det no heilt klårt at det er inga usemje mellom fleirtal og mindretal, og heller inga usemje mellom dei politiske parti som er representerte her i Stortinget, om at det er ei sers viktig oppgåve for samfunnet å leggja vilkåra slik til rette at det kan verta full sysselsetjing og at ein skal koma bort frå arbeidsløyse.

Om dette prinsippet seier mindretalet at dersom det prinsippet hadde vori haldi fram i ei klår og fullnøyande form, ville det ingen innvendingar hatt mot å grunnlovfesta det. Desse ord om rett og plikt til arbeid har fått plass i «Fellesprogrammet». Men ein ting er å setja eit uttrykk i eit program, eit partipolitisk program – noko anna er det å bruka dei same orda til tekst i Grunnlova. Det er heilt ulike ting.

Justisministeren festa seg serleg ved at mindretalet hadde peika på plasinga av denne paragrafen. Ja, det er plasinga saman med den forma framlegget har. Saman med dei andre paragrafane som står i same bolken, og som er forma på tilsvarande måte, må kvar og ein lesa dette som bindande juridiske rettsreglar. Det justisministeren sa om dette, er berre ei stadfesting på det, og som Justisdepartementet har sagt i proposisjonen, det er bindande rettsreglar som får ord i desse paragrafane t. d. § 97 om at lover ikkje kan gjevast tilbakeverkande kraft, § 96 om at ingen må dømast utan etter lov og fengslast utan etter dom. Det er bindande rettsreglar, og like eins fleire andre: § 99 og § 102 om fengsling og ransaking og § 100 om prentefridom. Det er bindande rettsreglar som kvart einskilt individ kan anka inn for domstolane. Når ein set den nye paragrafen i den bolken, og med den forma det her er tale om: «Rett til arbeid og plikt til arbeid», vil folk skjønna dette på tilsvarande måte. No er det slik at folk les ikkje Grunnlova i kommentarutgåve, korkje den eine eller den andre, heller ikkje Arbeidarpartiet si kommentarutgåve av 1952. Dei les paragrafane slik dei står.

Det er vel nok dette at ein kan seia at ved ei juridisk avgjerd må ein tolka dei på denne bakgrunnen. Men for så vidt er det lite viktig kva ein fraksjon seier i Stortinget til ei

einskild tid. Som justisministeren gjorde merksam på, vert Grunnlovsreglar slett ikkje tolka i dag slik som dei var meinte, mange av dei, den gongen dei vart sette opp.

Men dei står då der med sitt nakne innhald og vert lesne slik som dei står der. Den nye § 110 ville verka vill-leiande i den forma framlegget har, det må vel alle vera heilt samde i, for vi har frå Justisdepartementet og like eins frå fleirtalet i nemnda fått dei sterkaste uttrykk for at det ikkje er meininga å skapa nokon rett for den einskilde til arbeid. Heller ikkje skal samfunnet i og med ein slik paragraf ha rett til å påleggja plikt for nokon annan. Med andre ord: Det er ikkje uttrykk for det ein vil ha sagt, det som her vert forma, det er uttrykk for noko ein ikkje vil ha sagt. Og det kan då ikkje vera slik evneløyse hjå dei som skal gjera framlegg til grunnlovsreglar og vedta dei, at dei ikkje kan forma reglane slik at dei gjev uttrykk for det ein meiner med reglane.

Det vert sagt at det i alle fall skal vera som ei moralsk plikt for samfunnet til å skaffa arbeid ved sin ålmenne politikk. Ja, men i så måte vert det og undergravi ved dei premissane som her ligg føre. Det vert tydeleg sagt at det er ikkje noka plikt for samfunnet i så måte heller, det er berre det som samfunnet til kvar tid, med den økonomiske bakgrunnen som er, har evne til og synest det kan gjera. Difor gjev den forma dette framlegget har, eit heilt misvisande inntrykk av kva som her er meint.

Statsråden var inne på dette at skjønnet når det gjeld innhaldet av Grunnlova, skiftar med tidene. Ja, det er det det gjer. Og om vi i dag i ein regel som den det her er gjort framlegg om, ikkje legg nokon rett for samfunnet til å leggja plikt til arbeid på den einskilde borgaren, -- om vi meiner det, så er det ikkje dermed sagt - om ein slik regel vert ståande til ei anna tid — at ikkje det då kan verta lagt det i han. Om dei treng det, kan dei for så vidt til ei anna tid vedta ein slik regel, endå om vi ikkje har fått han inn i Grunnlova i dag. Men det er ingen grunn til å ta inn i Grunnlova i dag ein regel som så openbert kan misbrukast. Og eit slikt misbruk ligg ikkje langt borte. Eg vil kalla det misbruk når Sosialdepartementet i grunngevinga her blankt slår fast at ein kan bryta regelen om retten for den einskilde til å velja yrke og velja arbeidsstad, det kan verta gjort inn grep mot han. Den tolkinga høyrer med til grunngevinga for dette framlegget. Når ein vidare grunnjev dette framlegget med at Sovjet-Samveldet har innført denne forma i sin konstitusjon, så er det ikkje nokon serleg tryggleik i det, når vi har visse for den tvangs-

dirigering av arbeidskraft som nettopp skjer i Sovjet-Samveldet.

Ordføreren i saka siterte FN-charteret, at dette om rett til arbeid stod der. Ja, men der står ingenting om plikt til arbeid, det står tvert om der at det skal vernast om retten for den einskilde til fritt å velja yrke og arbeidsstad; det står nett det stikk motsette.

Slik som eg ser på denne regelen, med ei utforming som svarar til den vi har for oss her i juridisk bindande paragraf i denne bolken av Grunnlova, vil alle vanlege folk som les ein slik regel som denne, rekna med at her har dei ein juridisk rett til arbeid, og dei vil bera otte for at samfunnet har ein tilsvarande juridisk rett til å leggja arbeidsplikt på borgarane. Men ein slik grunnlovsregel skal vi ikkje gjera vedtak om, når føremålet er noko heilt anna, som det her er semje om å gje uttrykk for: at det er ei oppgave for samfunnet å leggja vilkåra til rette for arbeid og motarbeida arbeidsløyse.

Det er uskjonleg at det skal vera grunn til, som hr. Smitt Ingebretsen sa, å stå her og slåst om denne forma for å gje uttrykk for ein synsmåte, som både fleirtalet og mindre talet har sams, at vi ikkje i staden kan leggja stridsøksa ned og seia som så: Den forma som er vald her, for å gje uttrykk for samfunnsoppgaver, ho er uheldig, vi skal samarbeida for å leggja fram eit nytt framlegg, som i si form gjev uttrykk for det vi meiner samfunnet skal sjå som si serlege oppgave: Å leggja vilkåra til rette for arbeid og motarbeida arbeidsløyse. Som forma er no, trur eg det er heilt rett det mindretalet har sagt, at til andre tider — utan omsyn til dei premissane som ligg føre for det eine eller det andre -- kan ein slik regel verta vist til som grunngeving for reguleringar, vidfemmande reguleringar som byggjer på heilt andre synsmåtar enn dei fridomsprinsippa som Grunnlova elles byggjer på.

Gjesteby: Hr. Smitt Ingebretsen sluttet sitt innlegg med å si at det var forstemmende å måtte være med på å stemme over et slikt forslag som det som foreligger i dag, og jeg fikk inntrykk av at den samme oppfatning gjorde seg gjeldende hos hr. Valen. Jeg for mitt vedkommende vil gjerne si, at for meg er det i høyeste grad forstemmende at det ikke skal kunne være samstemmighet om å søke å slå dette prinsippet som alle erklærer seg enig i, så fast som det under noe forhold er mulig å gjøre. Og det er nettopp det som flertallet, under henvisning til det som er fastslått i Fellesprogrammet, har gjort fram legg om, at vi skal få en bestemmelse i Grunn-

loven som virkelig manifesterer at vi mener noe med dette synet vi gir oss ut for å være tilhengere av. Og når dette virker slik på enkelte av mindretallets medlemmer, og da vel trolig på dem som tilhører de borgerlige par tier i Stortinget, synes jeg det er riktig nær mere å forsøke å presisere det syn som iallfall jeg personlig har når det gjelder en sak som denne.

Jeg ser det nemlig slik, at for samfunnets skyld er det i høyeste grad nødvendig å leve så nær opp til disse prinsippene vi her snakker om, som det på noen måte lar seg gjøre. Og dette syn har jeg ut fra den ganske enkle, og kanskje enkelte vil si primitive, men dog etter min mening høyst realistiske vurdering, at det er ethvert nyttig arbeid i samfunnet som skaper verdiene, som igjen gir seg ut trykk i det vi kaller nasjonalproduktet, og som vi da i tur og omgang kan være med på å dele ut til folket i dette land. I den grad vi ikke utnytter disse arbeidsmulighetene som er til stede, fra samfunnets side og fra det enkelte individs side, forsømmer vi å medvirke til å skape det størst mulige arbeidsprodukt til fordeling i samfunnet. Det er umåtelig viktig, synes jeg iallfall, at vi er helt klar over nettopp dette. For hvis vi ikke til enhver tid er innstillet på å gjøre det som står i vår makt for å skape det størst mulige arbeidsprodukt, så må vi også være fortrolig med at da vil ikke vårt land kunne fortsette den fremgang som vi heldigvis har kunnet merke de siste årene; vi vil ikke bare risikere å komme i stillstand, men vi vil også risikere å komme i tilbakegang.

Når jeg tenker på denne saken, bruker jeg gjerne uttrykket «nyttig arbeid». Saken er vel den at nokså mange kanskje er noe inn grodd i den gamle, vante frasen om at det bare er det produktive arbeidet som skaper verdiene. Jeg ser det imidlertid slik, at i et så vidt langt fremskredent samfunn som det vi har, stiller vi også mange andre krav enn akkurat å få de varer som en kan si er et resultat av den direkte produksjon. Vi har vent oss til dette som vi kaller en, etter forholdene jamført med verden for øvrig, forholdsvis høy levestandard, og i denne inngår det da en rekke tjenester av ymse slag, som for mange er like viktige som mange andre ting som vi ellers kunne ta som resultat av den rent direkte produksjon. Derfor mener jeg at alle som gjør et nyttig arbeid i samfunnet, er med på å skape grunnlaget for den levestandard vi har, uansett hvor en er plasert i samfunnet — enten det er ved maskinen, i jordbruket, i skogdriften, eller det er i offentlige institusjoner eller i annen, privat virksomhet som er med på å formidle varer fram til for-

brukerne eller yter tjenester som vi har vent oss til å nyte godt av.

Enhver brist i disse forutsetningene vil føre til, som jeg sa, stillstand eller tilbakegang, og vil gå ut over det vi i daglig tale kaller vår levestandard. Derfor er det så umåtelig viktig, sett fra samfunnets synspunkt, at vi søker å utnytte alle muligheter som står til rådighet, og at vi innstiller oss på at flest mulig av borgerne til enhver tid er beskjeftiget i dette nyttige arbeid. I jo sterkere grad det kan skje, i jo større monn er det mulig for oss hver enkelt å nyte fordelene av det resultat vi i fellesskap kan være i stand til å frembringe, enten det gjelder i form av direkte produksjon eller i form av den tjenesteyting vi alle setter umåtelig pris på.

Når jeg er med og drøfter denne saken, tenker jeg med forferdelse på de årene vi hadde i 1920- og første av 1930-årene, hvor vi lot titusener, opptil hundretusener, av arbeidere og funksjonærer — friske, arbeidsføre mennesker — gå i uvirksomhet i vårt land. Og det mest forstemmende jeg kan høre, det er når noen sier at samfunnet «har ikke råd» til å innrette seg slik at det kan sette den ledige i beskjeftigelse. Det er faktisk etter min mening å anerkjenne at vi ikke skal ha en så aktiv arbeidsinnsats at vi fortsatt kan være i stand til å ha den levestandard vi har i dag. Hver tapt arbeidsdag er et minus i det produksjonsresultatet som vi skal fordele på befolkningen i dette land.

Nettopp fordi jeg ser dette spørsmål som så viktig, er det jeg er av den bestemte oppfatning at det hører hjemme i Grunnloven, og at det bør slås fast på en slik måte at samfunnet derved føler seg forpliktet til å innrette sin politikk på en slik måte at en til enhver tid kan nå lengst mulig opp til det ideelle, med topp-arbeidsprestasjoner, og slik at en kan være i stand til på den måten å yte det beste tilbake igjen til hvert enkelt individ i dette land — det som da får sin avspeiling i dette vi vanligvis kaller en høy levestandard.

Jeg ser det derfor ut fra et samfunnssynspunkt slik at vi faktisk ikke har råd til å unnlate å gjøre noe som kan tjene til at vi når lengst mulig fram mot det som vi alle er kjenner oss enige i er det ideelle: å ha absolutt full sysselsetting. Men jeg er selvsagt klar over, som også sakens ordfører var inne på, at en må ikke ta disse ting så helt bokstavelig, og følgelig kan en derfor heller ikke si at det er en juridisk rett som hver enkelt i et gitt tilfelle kan påberope seg. Vi har bl. a. en rekke yrker i dette land hvor for holdene ligger slik til rette at det faktisk ikke er mulig å kunne beskjeftige hver enkelt som

arbeider der, hver time eller dag i året. Det må være helt naturlig at det er en viss tom gang, og den slags forhold kan en selvsagt ikke til enhver tid eliminere. Jeg ser det der for slik at ut fra en alminnelig solidaritets kjensle mellom de enkelte borgere og samfunnet er det, om jeg kan bruke uttrykket, i begge parters interesse at en her søker å slå fast at en for fremtiden legger an sin politiske, økonomiske og sosiale virksomhet med henblikk på å ha full beskjeftigelse, i den monn det på noen måte er mulig å ha det. Og er vi først enige om at dette er umåtelig viktig, da forstår jeg ikke at en skal vike tilbake for å få det grunnlovfestet. Nå er det så at det å erklære seg enig i en sak, gi den sin til slutning med leppene, det er en forholdsvis enkel affære, men å ta konsekvensen av det, det krever noe mer. Og jeg har dessverre ---- jeg må si det slik — en viss beklemmende følelse av at det er her det svikter fra de borgerlige representanters side. Det inntrykk har jeg fått. De er ikke villige til å ta konsekvensen av dette. For det er klart at skal vi fra samfunnets side kunne gjøre noen ting for å sikre oss å ha en så full beskjeftigelse som overhodet mulig i vanskelige perioder, så må det planlegges, en må være villig til fra samfunnets side å ta de rådgjerder som er nødvendige for at samfunnet skal ha noe å sette inn når de vanskelige perioder melder seg. Jeg ser det som sagt slik at ut fra samfunnets egne interesser er en nødt til å foreta de ting som en etter moden overveielse finner er nødvendige for å sikre at samfunnet kan fylle den forpliktelse det på tar seg, i og med at dette i tilfelle blir grunnlovfestet.

Presidenten: Presidenten vil nå foreslå at taletiden for de talere som heretter tegner seg, settes til inntil 2 minutter --- og anser det som bifalt.

Røiseland: Eg er praktisk tala samd i alt det som den førre talaren sa om retten til arbeid. Retten til arbeid er ein menneskerett, og eg ville fullt ut ha teki konsekvensen av mitt syn og ha vori med på å grunnlovfesta den retten, dersom vi i dag hadde hatt ei brukande utforming. Det som er det avgjerande for meg når eg røystar med mindretalet, er andre sida av denne saka. Det er baksida på medaljen: Plikt til arbeid. For her kjem vi bort i ein annan menneskerett, retten til fritt å velja yrke. I fråsegna frå FN om menneskerettane er og den retten nemnd, det er i artikkel 23. Eg meiner vi skal vera veldig varsame med å avgrensa den retten lenger enn det er heilt turvande. Og

eg meiner at det er ikkje nokon føremon alt i alt om vi grunnlovfestar retten til arbeid, og samstundes avgrensar retten til fritt å velja yrke.

Plikt til arbeid – ja at vi alle saman har ei moralsk plikt til arbeid, synest eg ikkje vi kan diskutera, men når vi skal setja den moralske plikta inn i Grunnlova, vert det vanskelegare. Vi veit at vi også har mange andre moralske plikter, dei vert ikkje nemnde i Grunnlova. I straffelova har vi eit visst vern mot at det vert synda altfor grovt mot desse moralske pliktene. No kan ein seia: Men denne eine sida, plikta til arbeid, ho er dagsaktuell i samband med denne saka, difor må vi gå til å få det grunnlovfesta. Men då melder det seg visse spørsmål.

Eg meiner at fyrst melder spørsmålet seg om kva det ligg i «arbeid», Ein definisjon av sjølv omgrepet «arbeid» kan vel vera vanskeleg, men det som eg likevel meiner er det vanskelegaste, er å avgjera kva denne posten ber i seg. Det er sagt at det skal vera ei programføresegn. Dersom eg kjende meg heilt trygg på det, ville eg røysta for grunnlovsframlegget i dag, men eg må vedgå at eg her kjenner meg på nokså utrygg grunn, ikkje minst av di Sosialdepartementet — som det før er peika på - i samband med denne saka har funni det opportunt å drøfta spørsmålet om dirigering av arbeidskraft. Det er rett nok så at Sosialdepartementet seier at denne grunnlovsregelen ikkje må brukast mot streik og mot lockout, han må ikkje vera til hinder for tariff-fastsetjing. Det blir òg sagt at ein må vera varsam. Det vert peika på at i krigs tid kan det verta naudsynleg med arbeidsdirigering. Det er vi vel alle samde i, og det skal vi ikkje diskutera. Men Sosialdepartementet viser likevel til økonomiske situasjonar og situasjonar som gjeld valutaen, som grunnar for arbeidsdirigering. Det heiter vidare:

«Dette departement mener at en i det lengste bør unngå lovbestemmelser som direkte griper inn i arbeidernes rett til sjøl å velge yrke og arbeidssted, men en kan heller ikke se bort fra at bestemmelser av den art kan bli nødvendige.»

No skal eg vedgå at dersom situasjonen er slik at samfunnet må gjera visse tiltak for å skaffa folk arbeid, så kan ikkje folk krevja at arbeidet skal liggja ferdig om fyrste hyrnet. Men derifrå og til for fullt alvor å drøfta spørsmålet om arbeidsdirigering, dirigering av arbeidskrafta, er eit nokså langt steg, og det er her eg meiner vi skal vera over lag varsame. Eg kjenner meg, som nemnt, ikkje trygg på at vi her har heilt pålitande grunn under føtene. Hr. Strøm sa at det ikkje var nokon fare på dette punktet, for det var klart

at så lenge vi hadde demokratisk styre, ville ikkje storting og riksstyre gjera noko som var eit misbruk av tillita. Nei vel, det er ikkje så rett lite i det argumentet. Men likevel meiner eg at målet må vera at vi skriv Grunnlova slik at vi kan ha tillit til paragrafane. Vi skal ikkje vera nøydde til å byggja på tillit til mennene. Det må vera eit prinsipp når vi skriv Grunnlova, og det må forresten og vera eit prinsipp når vi skriv lovene. Eg tykkjer ikkje at dette prinsipp vert stetta på ein fullgod måte med det som ligg føre her i dag.

Statsråden sa at det hadde ikkje stort å seia om dette om plikt til arbeid stod i Grunnlova eller ikkje, for Stortinget kunne likevel til kvar tid vedta lov om arbeidsdirigering. Ja vel, det er rett at Stortinget kan gjera det. Men eg meiner at Stortinget skal vera over lag varsamt med å vedta ei slik lov, og vi skal vera endå meir varsame med å ta desse føresegnene inn i Grunnlova. Så lenge vi ikkje har noka utforming som på ein tryggare måte vernar om den andre menneskeretten, retten til å velja yrke, må eg røysta mot dette framlegget. Men eg vil gjerne ha sagt at målet må likevel vera at vi ved fyrste høve får eit framlegg der denne sida av saka er tryggja i slike former at ein kan godta det. Vi må få ei anna formulering når det gjeld spørsmålet om plikt til arbeid.

Gerhardsen: Selv om det forslag Stortinget i dag skal ta stilling til, omhandler både retten og plikten til arbeid, er det innlysende at det er spørsmålet om retten til arbeid som er det viktigste. Når alle nå sier seg enig i at arbeidsføre mennesker må ha rett til arbeid, er det i og for seg en stor ting. Det har ikke alltid vært slik. Vi behøver ikke gå lenger tilbake enn til mellomkrigsårene for å se at kampen om arbeid for alle, hele folket i arbeid, var en sentral del av den politiske striden i landet, og slik er det fremdeles i de fleste kapitalistiske land. Det er nok enda mange som mener at det er nødvendig med en reservearme, og fremfor alt er det mange som mener at arbeidsløshet kan være nødvendig som en reguleringsfaktor i det privat kapitalistiske samfunnssystemet. Det kan heller ikke være tvilsomt at arbeidsløshet er en ganske effektiv reguleringsmåte når det gjelder å løse bestemte økonomiske problemer. Men den er uhyggelig i sin virkning overfor dem som rammes av den. Vi behøver ikke gå lenger enn til vårt eget land for å se at det slett ikke er så få mennesker som har gått moralsk og fysisk til grunne fordi de ble gå ende arbeidsløse i for lang tid. Arbeidsløshe-

ten bør derfor stå for oss som en av de verste former for regulering.

Krigs- og okkupasjonsårene kom til å vekke den sosiale samvittighet hos mange nordmenn.

Det var utvilsomt en ekte og oppriktig følelse hos de fleste, og for så vidt var det noe stort som skjedde med det norske folket i de årene. Den følelsen som var blitt skapt, har hatt og vil nok fortsatt ha sin store verdi. Ingen som opplevde den, vil helt kunne glemme den, men etter hvert som årene går og vi får krigstida på avstand, så føler en ikke lenger forpliktelsen så sterkt. Det gjelder for oss alle. Hadde Stortinget i 1945 hatt anledning til å stemme over det forslaget som Regjeringen og komiteens flertall nå legger fram, så vil jeg tro at det ville blitt enstemmig vedtatt. Men i dag ser det ut til at Arbeiderpartiet vil bli stående alene med å stemme for det. Nå bør det innrømmes at det kan være atskillig grunn til tvil. En slik tvil gjorde seg også gjeldende hos Regjeringen, da den i sin tid drøftet spørsmålet om å fremme forslaget, men med den form Regjeringen fant fram til, mente den at en trygt måtte kunne anbefale Stortinget å vedta forslaget.

Det må være helt på det rene at det ikke følger noen juridisk forpliktelse med en grunnlovsbestemmelse som denne om rett og plikt til arbeid. Ikke en mann vil få arbeid gjennom grunnlovsbestemmelsen alene. Allikevel vil det være av stor betydning at Norge grunnlovsfester en så elementær menneskerett som retten til arbeid. Det som samfunnet for sitt vedkommende kan gjøre for at alle skal få arbeid, er først og fremst å føre en økonomisk politikk som gir full sysselsetting. En grunnsetning som den foreslåtte vil måtte få betydning ved at den innebærer en spesiell forpliktelse for de ansvarlige myndig heter. Her ligger grunnlovsbestemmelsens vesentlige betydning.

Arbeiderpartiet er for sitt vedkommende ikke redd for en slik forpliktelse. Vi ønsker tvertimot å ha den. Vi er beredt til å ta an svaret for en slik politikk så lenge vi selv har flertallet, og vi vil at andre politiske partier, om de skulle komme i flertall, skal føle den samme forpliktelsen.

I selve grunnlovsforslaget slås det uttrykkelig fast at det her dreier seg om en grunn setning. Det er derfor helt uforståelig at mindretallet kan si at det ville ha stemt for forslaget, hvis det tydelig gav uttrykk for at det var en programerklæring og ikke en juridisk bindende rett og plikt. Det kan være grunn til å spørre om noen i mindretallet kan antyde

en formulering som tydeligere enn det foreliggende forslag slår fast at det dreier seg om en grunnsetning.

Mindretallet er åpenbart særlig redd for å grunnlovsfeste plikten til arbeid, hva det nå kan komme av. I 1945 var de samme partiene ikke redd for gjennom fellesprogrammet høytidelig å slå fast at «Alle arbeidsføre skal ha rett og plikt til arbeid.» I en bok som mange ser som noe av en Grunnlov, står at den som ikke arbeider, skal heller ikke ete. Alle mennesker stiller krav til samfunnet, og alle nyter godt av de goder som samfunnet yter på forskjellige områder. Derfor har også alle mennesker visse forpliktelser overfor samfunnet, og en av dem er at alle arbeidsføre mennesker skal arbeide.

Flertallet understreker i premissene sine at bestemmelsen ikke rører ved arbeidstakerens rett til fritt å velge sitt yrke og arbeidssted. Nå er det dessverre ikke mange mennesker som i et industrialisert og privatkapitalistisk samfunn har rett til fritt å velge yrke og arbeidssted. Helt fritt valg har vel ingen. Skal vi noen gang komme så langt, så må det bli i et sosialistisk samfunn. I et kapitalistisk samfunn har det aldri eksistert en slik rett og den vil aldri komme. Men i den utstrekning en kan fremme en utvikling i retning av større frihet for den enkelte til å velge yrke og arbeidssted, vil Arbeiderpartiet, som et sosialistisk parti, alltid medvirke til det.

Hr. Smitt Ingebretsen burde ha spart oss for bemerkningen om at plikten til arbeid i sin konsekvens fører til arbeidsleirer. Det er ikke noe saklig argument.

Hr. Røiseland og andre har nevnt en uttalelse Sosialdepartementet er kommet med i samband med behandlingen av denne sak, en uttalelse der det sies at under visse forhold kan det bli behov for en viss dirigering av arbeidskraft. Hvis det i den uttalelsen hadde stått at det under krig, hvis landet er i krig, kan melde seg et slikt behov, så kunne jeg ha forstått det. Uten det forstår jeg det ikke, og jeg tror jeg har rett til å si på Arbeiderpartiets vegne at Arbeiderpartiet for sitt vedkommende ikke vil være med på noen form for dirigering av arbeidskraft.

I det programmet som Det Norske Arbeiderparti vedtok i 1945, heter det bl. a. at retten til arbeid likestilles med de andre demokratiske rettigheter, og på første Storting legges det fram forslag om å grunnlovsfeste denne rett. Det er denne programmessige forpliktelsen Regjeringen innfridde ved å fremme det foreliggende grunnlovsforslag i 1948,

og som Arbeiderpartiets representanter i Stortinget for sitt vedkommende vil innfri ved sin stemmegivning i dag.

Arbeiderpartiet er i godt selskap med det forslaget det nå går inn for. Ikke mindre enn 29 kjente kvinner og menn, med professor Andenæs og lagmennene Bonnevie og Aagaard og biskopene Fjellbu, Schjelderup og Marthinussen i spissen, har satt fram et liknende grunnlovsforslag. Deres forslag går for øvrig langt lenger enn å foreslå grunnlovfestet rett og plikt til arbeid.

De foreslår bl. a. «Eiendom forpligter.», «Indtægt skal staa i rimeligt Forhold til Arbeide og Risiko.»

«Arbeiderne skal tages med paa Raad ved Ledelse af Bedriftene» og at «Evnerig Ungdom skaffes Adgang til videre Uddannelse uden Hensyn til økonomiske Kaar.»

Riktige og gode ting alt sammen, og personlig skulle jeg ikke hatt noe imot å stemme for forslaget. Når vi allikevel ikke har tatt det opp, er det fordi vi mener at spørsmålet om en grunnlovfesting av retten og plikten til arbeid er viktigere enn alt det andre, og at den derfor bør komme først.

La meg nevne at også Johan Scharffenberg har fremmet et forslag om rett til arbeid.

Hr. Smitt Ingebretsen holdt fram at det ville være best om en lot være å tvinge igjennom en grunnlovsbestemmelse nå. Til det er å si at enhver representant står fritt i sin stemmegivning. Arbeiderpartiets representanter er enige i forslaget, og de føler seg av den grunn moralsk forpliktet til å stemme for det. Vi har ikke noe ønske om, og ikke noen mulighet for, å tvinge de andre til å stemme for det, og hvis alle de borgerlige representanter er enige med komiteens mindreta!!, blir forslaget stemt ned av Stortinget i dag. For så vidt kan hr. Smitt Ingebretsen ta det med ro. Selv om det er helt på det rene at den foreslåtte grunnlovsbestemmelse ikke gir noen juridisk rett hverken til arbeid eller underhold, og ikke gir grunnlag for å tvinge noen til å arbeide, så vil den legge en sterk moralsk forpliktelse på de ansvarlige myndigheter til alltid å føre en økonomisk politikk som legger grunnlaget til rette for full sysselsetting. Det er dette som er sakens realitet, og det er derfor det burde bli vedtatt av Stortinget.

Stavang: Det er naturleg at både fleirta let og mindretalet har vist til det som står i samprogrammet. Samprogrammet er dei ut segnene som alle parti har gått til val på, og som dermed skulle vera bindande for dei. No meiner eg ikkje at dette plent skal vera avgjerande for den stoda ein tek til framlegget

frå nemnda; for den tid samprogrammet vart skrivi, rådde det heilt andre tilhøve enn det gjer no, og difor bør ein ikkje kunna hengja seg opp i kvart eit ord av det som der er skrivi. Men likevel, når det fyrst er skrivi, når ein fyrst har gått til val på eit slikt program, må det verkeleg vera grunnar som vi ser at ein skal gå ifrå det og ikkje gjera meir med det.

Dei grunnane som mindretalet fører i marka, synest eg ikkje er sterke nok for eit slikt standpunkt. Ein kan nok seia at alle partar er samde om at denne regelen skal samfunnet etterleva like fullt om han ikkje står i Grunnlova – det er alle samde om —, og då. kjem ein plent like langt anten ein lovfestar det programmet som ein har gått til val på, eller ikkje. Men just det same kan ein seia om mange av dei føresegnene som står i Grunnlova, ei rad av dei ville dei norske styresmaktene etterleva om dei aldri stod i Grunnlova. Vi har endåtil hatt ei rad med framlegg om at ein skulle ta ut or Grunnlova fleire av dei paragrafane som ein gjerne reknar for å vera dei viktugaste, men dei har vorti ståande likevel, for di dei tel i og med at dei står i Grunnlova. Eg synest difor at det ikkje skulle vera noko argument - i alle fall ikkje eit argument som tel noko - mot å setja inn i Grunnlova det som ein har gått til val på.

Så seier mindretalet – hr. Smitt Ingebretsen sa det her i dag — at det skapar ein illusjon hjå folk å setja dette inn i Grunnlova. Mindretalet medgjev i og med det at fram legget — om det vert vedteki — ikkje skapar ein subjektiv rett for det einskilde menneske til å krevja å få arbeid når det er arbeidsledig. Mindretalct meiner berre at ein skal ikkje setja det inn i Grunnlova og med det skapa ein illusjon. Det kan endåtil vera far leg i ei uroleg tid, sa hr. Smitt Ingebretsen. Det er ikkje det som skapar uro og gjer det farleg, at det står i Grunnlova at kvart menneske skal ha rett til arbeid, slik som det er utforma i lova. Det er ikkje det som skapar uro i det fall. Dersom det var slik, kan ein seia at dei som skreiv samprogrammet, og dei som har gått til val på samprogrammet, dermed har skapa grunnlag for uro i ei uroleg tid. Det som skapar grunnlag for uro, dersom det vert stor arbeidsløyse, det er dei tilhøva som rår då, ikkje at det står ei slik setning i Grunnlova eller ho står i programmet og er boren fram i grunngjevinga frå mindretalet. Dette er derfor ikkje noko argument mot å setja føresegna inn i Grunnlova.

Men så er det eit anna punkt i framlegget som mindretalet er over lag ottefull for. Det seier at dersom ein vedtek dette framlegget,

er det slegi fast ein skyldnad til å arbeida, og med det er vegen opna for tvangsarbeidslæger, tykte eg hr. Smitt Ingebretsen sa. Eg synest at dei som seier dette, les framlegget noko underleg. I framlegget til grunnlovsvedtak står ikkje det same som i samprogrammet. Det står ikkje berre det at kvar einskild skal ha rett og skyldnad til å arbeida, det står at ein skal ha skyldnad til å arbeida for levemåten sin, «for sit Udkomme». Det ligg ei svær avgrensing i dei orda. Ein skal ikkje ha skyldnad til å arbeida for anna enn «for sit Udkomme», går framlegget ut på. Er det noko nemnande anna enn det som gjeld i dag? Vi kan gå til lova om fattigstellet og lesa den paragrafen som inneheld reglar om tilvising til arbeid, og vi kan gå til lova om lausgangarar, den paragrafen som inneheld retten til å gje tilvising til arbeid. Mi tru er, at om det vart ei svær arbeidsløyse, om ein tenkjer seg ein slik situasjon at ei mengd menneske melde seg til fattigstyret, var det, med dei lovene vi har i dag, visst ingen ting i vegen for å skapa grunnlag for det som hr. Smitt Ingebretsen nemnde i denne samanhengen. Det er ikkje denne føresegna, om ho vert ved teken, som kan opna vegen for slike. Ho av grensar skyldnaden, og likeins retten, til arbeid for «Udkomme». Det synest eg at dei som argumenterer imot å setja samprogramms lovnaden inn i Grunnlova, bør merka seg og ikkje klippra bort.

Eit tredje motlegg frå mindretallet er den ting at det høver ikkje å setja inn i Grunnlova ei slik programutsegn som den det er gjort framlegg om. Ho er av eit anna slag enn dei føresegnene som står i bolk E i Grunnlova, heiter det. No kan eg viljug medgje at dei føresegnene som står i Grunnlova, kan synast vera noko meir av rettsreglar; dei kan, som det er sagt i proposisjonen, eit stykke på veg nyttast til grunnlag for søksmål for det einskilde individ. Det er så at når det gjeld retten til arbeid, gjev det ikkje det grunnlag for søksmål, slik som det er utforma her. Men på si sida er det ein djup samheng mellom dei føresegnene som har vori nemnde her før i dag, t. d. føresegnene i § 97 i Grunnlova — «Ingen Lov maa gives tilbagevirkende Kraft» – og andre liknande føresegner. Det ligg til grunn for desse føresegnene eit krav om at styremaktene skal skriva lovene sine og styra samfunnet slik at det rår rettferd og mest mogleg likskap i samfunnet. Det er det som er tolkingsrettesnora for desse føresegnene, det er ikkje dei orda som står i paragrafen, men det er det syns punktet at lovene ikkje skal verka urettvist, dei skal ikkje skapa ulikskap i samfunnet. Nett det same ligg til grunn for kravet om

at alle skal ha rett til eit arbeid som gjev dei levemåten, som gjev dei «Udkomme», som det står i framlegget. Det er likskaps- og rettferdskrav som ligg til grunn for denne føresegna nett som for dei andre føresegnene. Eg kan godt tenkja meg at ei føresegn som den som fleirtalet i nemnda rår Stortinget til å vedta, kan gje grunnlag for søksmål for det einskilde individ òg. Det kan tenkjast at vi kunne koma i ein slik situasjon at styremaktene påla folk å arbeida ikkje berre for «sit Udkomme», men òg langt vidare. Då måtte dei som vart ute for det, ha rett til å gå til domstolane og gjera påstand på at pålegget er ulovleg.

Alt i alt har eg komi til at det er ikkje noko grunnlag for å la vera å grunnlovfesta det som stod i samprogrammet. Med den ut forminga paragrafen har fått, kan eg ikkje sjå at det skulle vera grunn til otte korkje for at samfunnet får for store byrder, eller for at det einskilde individ får mindre fridom enn det har hatt til denne tid.

Moseid: Etter det som er fremholdt av flertallet og mindretallet i utenriks- og konstitusjonskomiteen, er der full enighet om den grunnsetning som ble vedtatt enstemmig i Fellesprogrammet i 1945: «Alle arbeidsføre skal ha rett og plikt til arbeid».

Videre er det full enighet om at denne grunnsetning er av moralsk art, både for statsmyndighetene og for den enkelte. Den skal ikke medføre rettslige forpliktelser hverken for staten, for organisasjoner eller for de enkelte mennesker. Flertallet tar endog i innstillingen bestemt avstand fra at den moralsk skal ha betydning for forpliktelse i forholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker i tilfelle av konflikter. Vi skal altså være klar over at flertallets oppfatning her er at den heller ikke moralsk har betydning i arbeidskonflikter, og at man altså vil kunne få en veldig arbeidsledighet på det grunnlag. Det heter her i flertallets uttalelse:

«Flertallet understreker at bestemmelsen ikke rører ved tariff-forhold mellom arbeids givere og arbeidstakere, heller ikke ved arbeidstakernes rett til fritt å velge sitt yrke og arbeidssted eller ved prinsippene for arbeidsfrihet ved oppnådd pensjonsalder.»

Dette er reservasjoner som altså begrenser selve den moralske forpliktelse i ganske betydelig grad. Jeg skal ikke kommentere det spørsmål. Jeg har bare pekt på det for at man skal være oppmerksom på det.

Det er ikke under alle omstendigheter flertallets mening at man skal avskaffe arbeids ledighet ved hjelp av denne bestemmelsen.

Det er altså enighet mellom alle parter i denne sal om disse grunnleggende prinsipper. Uenigheten mellom flertall og mindretall skyldes et vidt forskjellig syn på Grunnloven, slik som den er formet i vårt land, og ut fra de forutsetninger som Grunnlovens bestemmelser har. Alle de bestemmelser som det her er tale om å sammenligne med, er av rettslig karakter. Det er ikke riktig å redusere forskjellige bestemmelser til noe som ikke har en slik karakter. Alle har hatt og har ganske visst også i dag rettslig karakter. Selv om man ikke har oppfylt de forpliktelser som følger med en lovbok, før man har gått i gang med den nå, er det sikkert og klart en pliktforsømmelse fra statsmyndighetenes side, Derom kan det neppe være tvil. At det ikke kunne være noen som kunne trekke statsmyndighetenes til ansvar for det, er jo en annen sak.

Mindretallet ser på Grunnloven som rettsdannende, og mener at de bestemmelser som kommer inn i Grunnloven på dette område som det her er tale om, er rettsdannende med forpliktelser for den enkelte og for samfunnet. I hvert fall mener mindretallet at det med full grunn vil kunne gjøres gjeldende overfor staten. Nå er vi like så klar som flertallet over at det ville være uriktig å oppfatte det slik. Det ville være uriktig av den enkelte å oppfatte dette som forpliktende. Men det kan ikke bortforklares, hvis den står sammen med en hel rekke andre grunnlovsbestemmelser som er rettsdannende. Man kommer ikke vekk fra at oppfatningen må bli denne, og jeg synes den ærede justisminister la det greitt til rette for den forståelsen. Han gjorde jo klart rede for at de premisser som til de forskjellige tider har vært anført som grunnlag for de enkelte bestemmelser i Grunnloven, gjelder ikke svært meget nå i mange tilfeller. De forståes helt annerledes nå enn de gjorde den gang Grunnlovsbestemmelsene ble til. Det er riktig at det både på det ene og annet område gjør seg gjeldende den oppfatning. Men det forteller også ganske klart at de premisser som flertallet har lagt fram her, har ingen rettsgyldighet. De kan god kjennes eller de kan forkastes -- og når som helst. Det er grunnlovsbestemmelsen som her er avgjørende, og den er formet som en rettsdannende regel. Jeg tror ikke noen vil kunne bortforklare det. Det ville i så fall være i strid både med flertallets og mindretallets oppfatning her, om man setter den inn i Grunnloven som rettsdannende regel i den form den nå har. Jeg tror det neppe kan tvistes om det.

Justisministeren sa jo også til slutt i sitt innlegg, at hvis man senere kom til den opp-

fatning at denne bestemmelse skulle gjøres rettslig gjeldende, både fra statens og den enkeltes side, ville han ikke se det som noe galt. Det kunne naturligvis være «den tid, den sorg».

Det er et resonnement som jeg for min del bestemt avviser. Jeg har den oppfatning at det ikke er riktig å vedta den bestemmelse med den mulighet for øye, og da vil jeg heller ikke gjøre det. En annen sak er det at det vil være mulig - selv om det ikke passer ganske inn i Grunnloven - å gi denne grunnsetning en slik form at det ikke kunne reises noen tvil om hvorvidt den var rettslig bindende eller ikke. Det ville være helt klart at det var en moralsk grunnsetning som ikke kunne gjøres rettslig gjeldende. Og mindre tallet har uttalt her, at hvis den hadde hatt en slik formulering, så ville mindretallet ikke ha motsatt seg å ta den inn i Grunnloven, fordi mindretallet også er enig i det syn som kommer til uttrykk her prinsipielt sett. Jeg skal ikke gå nærmere inn på dette spørsmål for så vidt, da det er utredet ganske godt av andre som har hatt ordet av mindretallet. Jeg deler stort sett den oppfatning som mindre tallets talere har redegjort for.

Det som jeg nå vil komme inn på, er å gjøre det klart at denne grunnsetning er ikke noe nytt av året - det er ikke noe nytt av vårt århundre. Det har vært hevdet gjennom lange, lange tider i vårt samfunn, jeg vet ikke hvor lenge -- det skal jeg ikke kunne si. Men for over hundre år siden i ethvert fall ble det hevdet fra bondeopposisjonen i Stortinget i den tid som de arbeidet der, og det er ingen grunn til å tvile på at det også ble delt som en alminnelig oppfatning av andre partier. For vårt partis vedkommende har vi hevdet denne grunnsetning for vårt hele politiske arbeid gjennom alle år. Og jeg vil få lov til å referere en uttalelse som jeg, som Bondepartiets representant i finanskomiteen, ga uttrykk for i finansdebatten i 1925:

«Derfor er det vår tids største nasjonale og økonomiske oppgave å legge produksjonsvilkårene til rette slik i vårt land, at alt samfunnsnyttig produktivt arbeide, som vårt land har naturlige betingelser for, blir privatøkonomisk lønnsomt og slik at det blir harmoni, likestilling mellom de forskjellige næringer, Kun derved kan vi gjøre oss håp om å øke vår produksjon slik at vi kan bli et selvberget folk, Kun derved kan vi betrygge vår nasjonale og økonomiske selvstendighet og skape oss et sikkert grunnlag for videre fremgang og utvikling. Og kun derved kan vi by plass og rimelige levevilkår for en stadig voksende befolkning.»

Dette grunnsyn har Bondepartiet kjempet

for i over 30 år -- i den første tiden under kompakt motstand fra Arbeiderpartiet. Det gjaldt da å bygge opp et vern om våre næringer, slik at det var mulig å sysselsette vårt folk bedre etter hvert som de ytre næringer sviktet. Vi foreslo og arbeidet for en hel rekke bedringer når det gjaldt tollbeskyttelse av jordbruket og av hjemmeindustrien. I de første år etter 1922 nådde vi små resultater, fordi Arbeiderpartiet kompakt stemte mot og fordi både Venstre og Høire delte seg under voteringene. Men etter hvert vant dette syn, som jeg har henvist til, mer og mer tilslutning. I løpet av en 5-6 år kom vi fram til en rimelig beskyttelse av både hjemmeindustri og jordbruk, slik at vi ikke ble så ødelagt av dumping fra utlandet som vi hadde vært. Det var nemlig i alle disse år - i 20 årene - svært meget dumping utenfra, fordi krisesituasjonen ute tildels var enda større enn i vårt land,

Jeg vil også nevne at vi tok med en gang opp arbeidet for at korndyrkingen i vårt land skulle gjøres lønnsom både for den som dyrket til salg, og den som dyrket til eget bruk. Det møtte til å begynne med, da vi fremla lovforslaget i 1924, kompakt motstand fra alle de andre partier. Det var bare Bondepartiets 17 mann i Odelsting og Lagting som stemte for. Etter et par års arbeid lykkedes det å få Høire til å gå med på et nokså svakt utbygget forslag om korntrygd, og det ble gjennomført. Men det ble hogget ned av Arbeiderpartiet og Venstre i forening, først under den forferdelige agitasjon i valgkampen 1927 og så ved beslutning i Stortingets avdelinger i 1928. Men også her seiret det syn som Bondepartiet hadde gått inn for, slik at vi i 1929 fikk gjennomført korntrygd med tilslutning fra alle politiske partier.

Det samme skjedde på en rekke andre områder. - Jeg skal ikke oppta tiden her med å utdype dette i noen stor bredde, men det er lett å påvise hvorledes den ene etter den andre av de retningslinjer som Bondepartiet her tok opp og kjempet for, - til dels under sterk motstand - etter hvert - møtte mer og mer forståelse, så at de ble gjennomført av Stortinget.

Nå vil man si: Ja, men dette førte jo ikke fram, arbeidsløsheten steg jo og krisen ble større og større. Ja, dessverre, den ble meget stor. Men når man skal bedømme hvorvidt den politikk som ble ført i vårt land, var riktig, så må man først se på hvordan utviklingen var i andre land på samme tidspunkt. Man kan ikke sammenligne vårt lands utvikling under den sværeste økonomiske krise som verden noensinne har opplevd, og vårt lands stilling under den største høykon-

junktur som vi overhodet har hatt i vårt folks tilværelse. Det er klart man må se dette i relasjon til utviklingen i andre land i 1920-- 1930-årene.

Jeg skal først peke på hvorledes det gikk i England som jo hadde arbeiderregjering under MacDonalds ledelse. I et foredrag uttalte statsminister MacDonald bl. a.:

«Anta at regjeringen gjorde alt, hva de» - d.v.s. de arbeidsløse - «begjærte eller alt hva deres ledere har lovet, og forbrukte 60 eller 100 eller 200 millioner» — det er her tale om pund sterling — «for å gi disse villedte menn og kvinner en hastig hjelp. Hva hadde følgen blitt? Utelukkende den at vi hadde forstyrret statens økonomi og styrtet oss selv ut i fordervelsen. Hadde det vært å hjelpe de arbeidsløse? Å først i en uke gi dem alt hva de forlangte for siden å finne ut at tilliten til oss var forsvunnet, denne nasjonale tillit, uten hvilken ingen stat, ikke en gang den primitiveste i Sentral-Afrika kan leve. Det ville bety skatter, skatter, skatter. Nødsarbeid kan bare hjelpe mot den temporære arbeidsløshet. Den siste arbeiderregjering satte i gang store arbeider og vi iakttok nøye følgende: Når vi kaster ut mest med penger, øker arbeidsløsheten sterkest. Uten dette eksperiment hadde jeg ikke hatt den innstilling til nødsarbeidet som jeg nu har. De kunne ikke gjøre det ringeste for å lette byrdene.»

Det var England som den gang hadde omkring 2 millioner arbeidsløse.

Så har vi årsakene til dette, det kan være verd å se litt på dem. Nokså snart etter at den første verdenskrig var avsluttet, fikk vi en økonomisk krise av et voldsomt omfang, i England, i Frankrike, i praktisk talt alle de europeiske land og også i land utenfor vår verdensdel, og jeg skal med noen få tall peke på hvorledes dette virket. Det heter i Statistisk Sentralbyrås økonomiske oversikt for 1932:

«Verdensproduksjonen kulminerte i juli 1929. Setter man produksjonen i 1928 til 100, var man på dette tidspunkt oppe i et indekstall på 112. Allerede i desember samme år var imidlertid tallet falt til 101. De fire første måneder av 1930 betegnet en stillstand, men fallet fortsatte så ned til 88 i desember. Den første del av 1931 var der som nevnt i forrige årsoversikt en svak forbedring, men ned gangen satte så inn igjen, for så å vare året ut. I motsetning til 1931 var utviklingen i den første del av 1932 lite oppmuntrende. Indeksen for verdensproduksjonen satte stadig nye bunnrekorder og var i juli nede i 67. Fal let hadde da vært 18 % bare fra desember 1931. I de tre år den økonomiske innskrump-

ningsprosess hadde pågått, var indekstallet for verdensproduksjonen gått ned nesten til det halve.»

Dette hadde selvfølgelig en voldsom innflytelse på vårt lands økonomiske stilling: Flåten som betyr så meget for vår økonomi, var da på ca. 4,2 millioner bruttotonn. Den 1. desember 1931 var det i opplag 864 000 bruttotonn, 20,5 pst. av hele flåten, og det steg sådan at 1. april 1932 var opplaget 1 013 000 bruttotonn eller 24 pst. av flåten.

Her fikk vi en dobbeltvirkning, ikke bare slik at flåten lå ubrukt og ingenting tjente, men den fikk store utgifter, og de skipene som var i drift, måtte være med å bære de byrder som de enkelte ikke kunne bære selv.

Når det gjaldt verdenstonnasjen, var opplegget den 1. april 1932 13 301 000 brutto tonn, 19 prosent, og den 1. oktober 1932 15 238 000 brutto tonn, 21,9 prosent av hele verdenstonnasjen.

For vårt lands vedkommende er det lett å se sammenhengen her. I og med at verdenskrisen grep om seg, mistet vi avsetning for våre eksportnæringer, f. eks. tømmerprisen falt fra 56 kroner pr. kubikkmeter og ned til 12 kroner i løpet av forholdsvis kort tid, og det førte med seg sammenbrudd i treforedlingsindustrien, sammenbrudd i bankene, og sammenbrudd også for en stor del av skogbruksnæringen. Det er jo soleklart det måtte gå sånn.

Hvorledes gikk det til at arbeidsledigheten tross alle anstrengelser for å motvirke den allikevel øket på denne tid? Ja, det var den økende verdenskrise som skyldtes sammenbruddet i Amerikas Forente Stater, hvor det den gang var en arbeidsledighet på ca. 12 13 millioner mennesker. Den rullet som en lavine utover hele verden og fremkalte de frykteligste økonomiske forhold overalt.

Jeg skal også trekke en sammenligning mellom utviklingen i vårt land og i våre naboland når det gjelder arbeidsledigheten. Jeg skal her holde meg til sosialstatistikken fra Danmark, Sverige og Norge.

Det viser seg da for Danmarks vedkommende, som da var under sosialistisk styre, statsminister Stauning hadde sittet allerede da en del år og fortsatte også senere, at i oktober 1931 var arbeidsledigheten ca. 49 000. Den steg til i oktober 1932 til 131 000, og vi dere steg den til januar 1933 til 178 000. Det vil altså si en stigning på 129 000, eller en prosentvis stigning på 263 prosent.

For Sveriges vedkommende, som da hadde en venstreregjering under Ekmans ledelse, var stillingen denne: I oktober 1931 vel 40 000, i oktober 1932 106 000, i januar 1933 161 000, en stigning på 120 000, eller ca. 300 prosent,

Så kommer vi til Norge, som da hadde bondepartiregjering. Her var stillingen, etter sosialstatistikken; i oktober 1931 vel 47 000, i desember 1932 vel 56 000, i januar 1933 noe over 56 000, en liten økning. Dette vil altså si en økning i Norge på omtrent 10 000 mennesker, eller, så vidt jeg kan huske, jeg har ikke regnet det ut, men jeg tror det var ca. 17 prosent.

Det fremgår av dette ganske klart at Norge tross alt møtte denne verdenskrise med større kraft og større hell enn noe av våranaboland. Det er derfor etter min mening ganske uforsvarlig å isolere vårt land her og prøve å fremstille det som om det var dårlig styre i vårt land som var årsaken til denne alvorlige krise. Enhver vet jo at denne alvorlige verdenskrise kunne intet styre i noe land beskytte seg mot. Den kom og rammet som en lavine. Og det må man være klar over, at selv om vi håper at det ikke skal gjenta seg i fremtiden, så er det ingen som kan garantere noe for det. Det er ikke mulig for noe menneske å kunne si med sikkerhet at slike økonomiske kriser kan vi for fremtiden anse for borte for all tid. Det beror på hvorledes utviklingen i verden går, og der har et lite land som vårt uhyre lite å si. Ingen må innbille seg selv at vi kan dirigere verdensutviklingen. Hvis det går bra ute, har vi svært mange betingelser for å kunne få det til å gå meget bra her hjemme. Og selv de betydelige feil som er gjort i etterkrigstiden, har ikke ødelagt oss slik at vi ikke kan ha håp om, så lenge forholdene ute i verden holder seg bra, å klare vår oppgave bra. Men det er jo ganske klart at hvis Amerikas Forente Stater hadde valgt den samme vei, den samme linje, for sin politikk denne gang, etter den annen verdenskrig, som de valgte et ter den første, så hadde sammenbruddene i Vest-Europa og dermed i Norge vært enda større enn de var i mellomkrigsårene, og det ville antagelig hatt enda verre følger for vår politiske utvikling. Jeg synes derfor det er lite forsvarlig å gi det utseende av at vi her er i stand til å kunne avverge eventuelle frem tidige verdenskriser og forhindre at de kan få voldsomme følger også for vårt land. Vi er naturligvis alle enige om å gjøre hva vi kan for å hindre at det blir en ny verdenskrig. Men det ville være ganske ansvarsløst av oss å prøve å innbille oss selv eller vårt folk at vi har maktmidler og evner til å kunne hindre en ny verdenskrig, hvis den ute i verden blir lagt til rette. Jeg tror vi må se på dette med verdenskriser på samme måte. Vi må gjøre det vi kan; men vi må være klar over at det fører ikke fram hvis utviklingen ute i verden tar en katastrofal vending.

Jeg har villet ta fatt i dette for å gjøre det klart at den agitasjon som føres om mellomkrigstidens politikk, ikke har noe saklig grunnlag. Jeg vil gjerne innrømme at jeg mener det ble gjort betydelige feil den gang som nå. Men det er helt uriktig å påstå at de feilene var årsaken til den store arbeidsledighet som vi hadde, selv om --- ganske visst — paripolitikken bidro til å øke arbeidsledigheten noe.

Konrad Knudsen: Fellesprogrammet av 1945 var på mange måter et interessant historisk dokument. Det la for dagen et samfunnssyn meget ulikt det som preget mellomkrigsåras og tidligere tiders syn, der samfunnet påla sine samfunnsborgere mange og dyrebare plikter, mens det som regel var meget dårlig bevendt med rettighetene. Eldre folk husker tilstandene som rådde. Emigrasjonens historie kan fortelle meget om hvordan mor Norge tok seg av sine samfunnsbarn. Det gjaldt til langt ut i 20-åra, da kommunene i sin hjelpeløshet løste billetter for arbeidsløse som var budde på å emigrere. Planløshet rådde i det store og hele grunnen. Hver var sin egen lykkes smed, som det heter.

Slik var de faktiske forhold ganske uavhengige av hva hr. Moseid i dag har å fortelle oss om alle de gode gjerninger som Bondepartiet gjorde i mellomkrigsåra. Hele hr. Moseids innlegg ligger jo nokså meget på kanten av det som vi i dag skal diskutere. Da jeg satt nede på plassen min, begynte jeg å spekulere på om jeg befant meg midt oppe i en frontaledebatt, hvor de forskjellige politiske partier skulle ha oppgjør om hva de hadde gjort, og hva de hadde unnlatt å gjøre. Men med hensyn til selve det store bilde som hr. Moseid rullet opp om verdenskrisen og om den fantastiske og voldsomme arbeidsløshet som hersket rundt i verden, er det jo ikke her man skal diskutere hvilket av partiene som måtte ha skyld i disse tingene. Men på den annen side, når mellomkrigsåra og tidligere tiders forhold kastes inn i diskusjonen, må det være for å markere at slike tilstander vil vårt land måtte gjøre alt det kan for å hindre, og vi må jo også bygge på at vi er ikke alene i verden. Andre land arbeider med samme spørsmål, med samme problemer, og vi må tro at de vil takle disse problemene på samme måte som vi gjør her i Norge. Det var nettopp slike tilstander som Fellesprogrammet ga uttrykk for at vi ikke skulle opp leve igjen, og bak dette Fellesprogrammet stillet alle de politiske partiene seg. Alle sa seg enige i tesen om at «alle arbeidsføre skal ha rett og plikt til arbeid», og at «oppgaven for vårt næringsliv og all økonomisk virksom-

het i landet er å skape arbeid for alle». Det var en felles programmerklæring av så stor viktighet at det nødvendigvis måtte sette sitt preg på all fremtidig politikk i landet.

Nå kan man naturligvis si som så: så langt, men ikke lenger. Det må nå stå til de politiske partiene å formulere sine programmer i samsvar med det samfunnssynet som kom til uttrykk i Fellesprogrammet, som vi hørte hr. Smitt Ingebretsen sa i dag. Ellers må det stå til statsmaktene, Regjering og Storting, å føre en politikk som samsvarer med dette synet.

Jeg er fullkomment klar over at våre egne handlinger alltid er viktigere enn all verdens lovparagrafer, hva enten de måtte være å lese i et alminnelig lovverk eller i selveste Grunnloven. Sett ut fra denne synsvinkelen ville det ikke være så mye om å gjøre å føre inn i Grunnloven retten og plikten til arbeid. Det er viktigere å føre en politikk som sikrer adgangen til arbeid enn å lovfeste den, særlig når lovfestingen ikke kan gjøres juridisk bindende, hva det jo her ikke er tale om, selv om det heter: «Denne Grundsætnings Anvendelse bestemmes ved Lov.»

En grunnlovsbestemmelse om rett og plikt til arbeid kan vel neppe bli stort mere enn et manifest, en programmerklæring, og vil hva det konkrete innhold angår ikke skille seg meget ut fra erklæringen i Fellesprogrammet om at arbeidsløshet ikke skal tåles. Det kan ikke bli mer enn en tosidig moralsk forpliktelse, men så meget blir det også.

I en artikkel i «Aftenposten» for 9. denne måned pekes det på i omtalen av de foreliggende grunnlovsforslag, at «en dag kan plikten til arbeid bety arbeidsleir». Jeg hørte i dag i hr. Smitt Ingebretsens foredrag at han gjentok noe i samme lei da han sa at plikten til arbeid i sin konsekvens fører til arbeidsleir.

Jeg er ikke blind for at totalitære diktatur stater har grunnlovfestet retten og plikten til arbeid med slike resultater at det går kaldt ned over ryggen på en bare ved tanken. Det har der utviklet seg til bare meget lite av en rett, men derimot meget av en plikt til arbeid, hva de utallige arbeidsleirene bærer bud om. Om og om igjen har jeg tenkt på den side av saken. Jeg har spurt meg selv: Kan det tenkes at det at samfunnet pålegges en moralsk plikt til å sørge for at folk har arbeid, eller at den enkeltes plikt til arbeid, en dag kan bety arbeidsleir? Jeg tror man skal vokte seg for sammenligninger her. I totalitære diktaturstater er tilstander med arbeids eller slaveleire en part av systemet, de tjener et politisk formål og behov, og har sikkert ikke noe å gjøre med individets rett og plikt

til arbeid. Her hos oss med en fri presse, fri meningsutveksling og en fri fagbevegelse vil slikt være ganske utenkelig, hva enten Arbeiderpartiets eller borgerpartiene måtte være i den politiske ledelse av landet. En frykt som den «Aftenposten» peker på, skulle være ganske ugrunnet. Vårt folkestyre er tilstrekkelig garanti mot slikt.

En grunnlovfesting av rett og plikt til arbeid vil understreke de synsmåter Fellesprogrammet så klart gav uttrykk for, det at staten skal føre en sosial og økonomisk politikk som tar sikte på full sysselsetting. Noe annet er det ikke grunnlovsforslaget tilsikter. Og når mindretallet sier seg enig i at det moderne samfunn må se det som en av sine aller viktigste oppgaver å føre en slik politikk at arbeidsløshet unngås, da er det noe vanskelig å forstå de store betenkeligheter en nærer. Mindretallet sier endog, at dersom det hadde foreligget et forslag som tydelig gav uttrykk for at det var en programerklæring og ikke en juridisk bindende rett, så ville en også ha kunnet stemme for det. Her synes jeg det skorter både på logikken og god vilje. Man vet at det ikke foreligger noe slikt forslag som det her snakkes om, så det er naturlig vis nemt å si at en kunne ha bundet seg til det.

Flertallsinnstillingen sier klart, at den slut. ter seg til Justisdepartementets oppfatning av grunnlovsforslaget som en programerklæring som ikke stifter rett og plikt for det enkelte individ.

Der pekes på juridiske betenkeligheter. Jeg er alt annet enn jurist og vil følgelig ikke gi meg inn på jus'en, men jeg skjønner bare ikke mindretallets ikke-jurister - for jurister er heller ikke de som utgjør mindretallet i denne sak - når de kommer med disse betenkelig heter som bunner i jus'en. Jeg peker bare på at fremtredende jurister som Carl Bonnevie, som har vært nevnt her i dag, og Johs. Andenæs, ikke nærer slike betenkeligheter. De har jo selv fremmet forslag av samme karakter. Og hva sier ikke tidligere justitiarius Paal Berg? I en brosjyre, «Sak og Samfunn», som det er utdrag av i den proposisjon som ligger til grunn for innstillingen, sier han bl. a.:

«Aldri i vår historie har samkjensla mellom alle samfunnslag vært sterkere og mer levende enn nå. Vi kan ikke gi denne samkjensla et bedre og klarere uttrykk enn ved at vi til Grunnlovens paragrafer om borger nes menneskerettigheter knytter et bud som forankrer i selve konstitusjonen en forfatningsplikt for staten til å sørge for at hele folket er i arbeid.»

Paal Berg nærer altså ingen juridiske be-

tenkeligheter ved å forankre retten og plikten til arbeid i Grunnloven sammen med borgernes andre grunnlovfestede menneskerettigheter. Kanskje var den her siterte artikkel skrevet under en viss annen atmosfære enn den som er til stede i dag blant gode borgere i landet. Artikkelen så ikke dagens lys under en hektisk kamp mot prisreguleringsloven, men nærmere den dagen Fellesprogrammet var skrevet.

Personlig tror jeg det ville være bra å mane fram noe av den fellesskapets ånd som der kom til uttrykk. Det er langt fra lyse skyer i horisonten. Vi tør stå foran betydelig vanskeligere forhold enn dem vi har sett til nå i etterkrigsåra, forhold som på ny har bud om samhold og samkjensle. Jeg vil være med å forankre ånden fra Fellesprogrammet ved å stemme for grunnlovfestingen av retten og plikten til arbeid.

Lavik: Det ser ut til at fleirtalet i utanriksnemndi meiner at får me denne nye paragrafen inn i Grunnlovi, så vil han hjelpa oss til å skapa ein betre samfunnspolitikk, ein betre moralsk kvalitet og ei sterkare moralsk innstilling enn den me har no, ei moralsk inn stilling som vert sterkare både hjå den einskilde og i staten. Så langt eg skjønar premissane åt fleirtalet, peikar dei på dette moralske framsteget som noko av det mest verdfulle me får med ein ny grunnlovsparagraf. Eg vil nemna noko av det mest sermerkte fleirtalet har sagt om det moralske verdet, eg skal sitera frå premissane:

«Komiteens flertall slutter seg til Justisdepartementets oppfatning av grunnlovsforslaget som en programerklæring, som ikke stifter rett og plikt for det enkelte individ. En grunnlovfesting av rett og plikt til arbeid vil likevel gi staten en moralsk forpliktelse til å føre en økonomisk og sosial politikk som tar sikte på å unngå arbeidsløshet.»

Men lengre nede i merknadene sine seier fleirtalet dette på ein likså sterk måte. Eg siterer på nytt:

«På samme måte som den her foreslåtte grunnlovsbestemmelse pålegger staten en moralsk forpliktelse til å tilrettelegge arbeids muligheter, pålegger den individene en tilsvarende forpliktelse til innenfor de tilstedevær ende muligheter å sette evner og krefter inn i samfunnsgagnlig arbeid.»

Her er nemnt både stat og individ. Om me vedtek grunnlovsparagrafen, vil han hjelpa baa desse — staten og individet — fram til ein betre moral. Det er òg sagt i slutten av merknadene til fleirtalet. Eg siterer på nytt lag:

«Komiteens flertall ser i det foreliggende

forslag en tilkjennegevingelse av en tosidig moralsk forpliktelse som har slått igjennom så vel i vårt land som på det internasjonale plan.»

Her talar fleirtalet om to politiske personar, om eg skal våga å bruka eit slikt namn. Den eine er staten, og den andre er individet. Eg har vanskeleg for å tru at dette framlegget til ny grunnlovparagraf som me drøftar i dag, vil kunna skapa nokor sterkare moralsk overtyding og ei sterkare politisk ansvars kjensle hjå staten, det vil i dette høvet seia hjå Stortinget og hjå styringsverket. Eg har vanskeleg for å tru at staten vert sett i stand til å føra ein betre sosialpolitikk, ein betre økonomipolitikk og ein betre arbeidspolitikk med ein ny paragraf i Grunnlovi, enn det han gjer utan ein slik paragraf. Eg trur at staten, det vil seia Stortinget og styringsverket, kjenner den moralske skyldnaden sin og det moralske ansvaret sitt utan at me får denne paragrafen inn i Grunnlovi. Og eg har vanskeleg for å skjønna, om me set paragrafen inn i Grunnlovi, at folket vil få ei større moralsk plikt kjensle og ein sterkare moralsk vilje gjennom ein slik paragraf. Eg trur ikkje at det er ein ny grunnlovparagraf - 110 - som tilfører staten og individet større moralske krefter og verde og ein større moralsk vilje enn me har no.

Det som skapar moralske verde på det politiske feltet, det er den gode politikken staten fører, det er ein sterk, god kulturpolitikk, ein rettvis og god sosialpolitikk og ein rett vis arbeidspolitikk. Og kan me leggja dette godt til rette for folket, greier me å skapa ein betre moral. Det er ikkje ein ny grunnlovparagraf som greier det. Var det berre ei høgtideleg programfråsegn eller «program erklæring», som det er sagt i premissane, om arbeidsrett og om arbeidsplikt, som fleirtalet ville ha inn i Grunnlovi, så ville eg ha vori med på det, men dette er noko meir og noko anna enn ei «programerklæring». Fyrst er det ei føresegn om at «Ethvert arbeidsdygtigt Menneske har Ret og pligt til at arbeide for sit Udkomme»

Så langt er det i samsvar med fellesprogrammet det som ligg føre her, men attåt dette kjem det eit tillegg som seier: «Denne Grundsætnings Anvendelse bestemmes ved Lov.» Rett og plikt til arbeid er ei grunnsetning, og denne grunnsetningi skal byggjast ut i norsk arbeidsliv ved lov. Dette står i sjølve paragrafen. Rett til arbeid kan verta pålagd med lov, og plikt til arbeid kan og verta fastlagd med lov. Etter dette tillegget får statsmaktene høve til å gripa sterkt og

regulerande inn både når det gjeld å gjeva ein mann arbeid, og når det gjeld å tilplikta ein mann å taka arbeid. Eg brukar det ut trykket, at dei får «høve til å gjera det».

Men i premissane til lovi gjer fleirtalet eit sterkt atterhald når det gjeld arbeidarane og dei lovføresegnene som arbeidarane skal gå inn under.

I premissane står det:

«Flertallet understreker at bestemmelsen ikke rører ved tariff-forhold mellom arbeids givere og arbeidstakere, heller ikke ved arbeidstakernes rett til fritt å velge sitt yrke og arbeidssted.»

Her peikar fleirtalet på to viktige ting som ei slik lovføresegn eller ei slik «anvendelses lov», for å bruka det uttrykket, ikkje skal ha noko med å regulera. Det fyrste er tarifftilhøvi mellom arbeidsgjevarane og arbeidstakarane. Det gjeld vel serleg lønstariffane, vil eg tru. Slike tariff-konfliktar er vel noko av det mest alvorlege som kan henda i norsk arbeidsliv og for norsk produksjon. Slike konfliktar har me hatt i si tid, og dei sette djupe sår ikkje berre mellom arbeidarar og arbeidsgjevarar, men dei sette djupe sår i sjølve folkelivet. Det er ting som eg har vore vitne til. Når det gjeld slike ting, vil ikkje fleirtalet at me skal ha nokor «anvendelseslov». Det tykkjer eg er noko merkeleg. Og like tydeleg seier fleirtalet frå, at arbeidstakarane skal ha «rett til fritt å velge sitt yrke og arbeidssted.»

Eg er samd i at når det gjeld desse ting, må me vera varsame, her må det vera stor personleg fridom så langt råd er, men eg tykkjer det er noko underleg at ein slik fri dom vert serskilt tilkjend den eine parten og ikkje den andre parten. Skal ikkje ein arbeidsgjevar ha same frie rett til å velja sine arbeidarar som ein arbeidar har til å velja arbeidsstad og eventuelt arbeidsgjevar? Her meiner eg at det bør vera den same retten for den eine parten som for den andre. Her må ikkje nokor eventuell arbeidslov gjera skilnad på arbeidar og arbeidsgjevar. Eg meiner at same fridomen må dei ha baa partane, det er ein samfunnsrett, tykkjer eg. Etter fleirtalspremissane ser det ikkje ut til at alle partar skal stå likt for lovi. Eg meiner at Stortinget bør ikkje vera med på å føra inn i Grunnlovi ein paragraf som er bygd på så einsidige premissar som den fleirtalet har lagt fram i dag.

Eg sa i nemndi då me hadde dette føre, at var det berre ei programfråsegn, så skulle eg vera med på å lovfesta ei slik. Men dette her er noko meir. Det låg føre framlegg i tri alternativ. Det eine framlegget tok berre med

programmet utan å setja nokre lovføresegner til. Det tykte fleirtalet var for snautt, dei ville ha med lovføresegner og ikkje berre program fråsegni slik som ho var henta ut or felles programmet. Og når dei tok lovføresegnene med, kunne ikkje eg vera med på å fremja tanken om å få ei slik lovføresegn inn i Grunnlovi.

Presidenten: Den reglementsressige tid er forbi, og presidenten foreslår nå at møtet av brytes og at stortingsmøte settes igjen kl. 18.

- Det ansees som bifalt.

Representantene må sannsynligvis være forberedt på et nokså langvarig møte i kveld.

Presidenten vil dessuten foreslå at taletiden for de talere som er tegnet under debatten om denne sak, settes til inntil 5 minutter. - Ingen har uttalt seg mot presidentens forslag, og det ansees som bifalt.

Pause fra 15:00 til 18:00

Remseth: I 1945 var vi uansett parti enige om at alle arbeidsføre skulle ha rett og plikt til arbeid. I dag har Stortinget til behandling et framlegg om å grunnlovfeste en slik bestemmelse som en grunnsetning og en programerklæring. Hr. Smitt Ingebretsen sa at vi er alle enige om realiteten i den foreslåtte bestemmelse, men at det er ikke noe gagn i å sette den inn i Grunnloven, og at voteringen ville finne sted under strid mellom de politiske partier.

Jeg for min del mener det er rett å vedta forslaget, og jeg beklager meget sterkt at forholdene har utviklet seg slik at voteringen antakelig vil skje i nokså stor uenighet. Vårt parti har alltid hevdet at alle muligheter må utnyttes for at man skal slippe arbeidsledighet. Det er vel så at en ledighet først treffer dem som føler seg mest knyttet til våre orga-

nisasjoner. Vi mener med å stemme for dette å slå helt fast at styresmaktene bør ha moralsk plikt til å føre en økonomisk politikk, supplert av en sosial politikk, som tar sikte på å unngå arbeidsledighet. Det er derfor nedslående å se at borgerlige aviser sier at det er av propagandamessige grunner vårt forslag er fremsatt, ja, en avis sier at de borgerlige i komiteen har nektet å medvirke til Arbeiderpartiets propagandabløff.

Nå er ikke denne tonen brukt her i salen, og godt er det, men det er nedslående at vi ikke kunne stå sammen i denne sak. Mindre tallet sier at bestemmelsen kan «bli påkalt for en vidtgående regulering av forpliktelser i strid med de frihetsprinsipper som vår grunnlov ellers er basert på»,

Det er vel med tanke på denne uttalelse at hr. Smitt Ingebretsen i sitt innlegg sa at han var redd for konsekvensene, og nevnte arbeidsleirer og dirigering av arbeidskraften og vanskene med å velge arbeidssted.

Nå har hr. Gerhardsen tidligere understreket flertallets uttalelse om at det ikke er for utsetningen å røre ved arbeidstagernes rett til fritt å velge sitt yrke og sitt arbeidssted. Jeg vil også understreke dette. Det er nemlig en argumentasjon som ikke er av helt ny dato. Vi har nå i vårt land gjennom loven om sysselsetting bygd opp et arbeidsformidlingsapparat som jeg setter stor tillit til, hvis det skulle komme arbeidsledighet enkelte steder i landet.

Jeg har selv i 30-årene hatt en viss anledning til å se på dem som var ledige på mitt sted, hvor håpløst de hadde det i reserve arméen, de ble tatt inn på jobb på en fabrikk når det var lasting eller lossing eller annet ekstraarbeid for noen få dager, ja enkelte ganger selv for en dag, og så ut av porten igjen. Jeg for min del kan ikke skjønne annet enn at hvis Arbeidsformidlingen sa til disse folkene at på et annet sted var det arbeid å få, ville de sikkert for manges vedkommende ha valgt å reise fra det sted og til en plass hvor de kunne få arbeid. Men det kan man ikke kalle for dirigering av arbeidskraften, det er en formidling, og det er vi naturligvis enig i at det skal være. Ved slik inn- og utgang fra fabrikk, var det arbeidsgiverne som dirigerte arbeidskraften. Det er den dårligste form for arbeidskraftdirigering å ha en reservearmé av arbeidsledige som kan benyttes når det er bruk for dem. Derfor bør vi alle ikke bare grunnlovfeste det, men i alt vårt praktiske arbeid virke for at alle kan få arbeid i landet vårt, til glede og gagn for den enkelte og for det hele land.

Watnebryn: Hr. Smitt Ingebretsen var en av fellesprogrammets faddere, han var med på å

bære denne politiske nyskaping fram til dåpen. Jeg har også inntrykk av at i de første år etter krigen var han seg dette ansvar bevisst. Jeg beklager - og jeg tror også hr. Smitt Ingebretsen beklager — at hans parti har gjort det umulig for ham fortsatt å kunne ta det ansvaret han den gang påtok seg. Han har nå hoppet av, og han vil ikke være med på å bære fellesprogrammet fram til konfirmasjon. La oss vente, sa Smitt Ingebretsen, la oss få grunnlovsfestet et forslag som alle kan være enige om. Jeg tror at den utviklingen i Høyre som har pågått og pågår frem deles, vil la oss vente meget lenge før en slik mulighet vil foreligge. Det forekommer meg at det nå pågår en politisk synkronisering mot det som var tanken i fellesprogrammet. «Verdens Gang» sier i dag om oppsigelsen av samarbeidet innenfor Samordningsrådet:

«Nå er det ikke meget igjen av den høytids stemte fellesprogramfølelse. Vi er forlenget inne i den politiske hverdagsperiode.» — «Den siste rest av fellesprogrammet går i dag over i historien.»

Dessverre må vi vel si at det er mye som tyder på at «Verdens Gang» har rett. I dag inntar de borgerlige partier standpunkt mot å grunnlovsfeste retten til arbeid og plikten til arbeid. Når man ser på den aksjon som i dag føres mot prislovene - hvor jeg ikke vil belaste hverken Høyre eller de andre borgerlige partier uten videre og fullt ut for den form denne aksjon har fått — så vil jeg nå ikke unnlate å feste oppmerksomheten på at i hvert fall en rekke kjente og ledende høyre folk er med i denne aksjon. Når man videre tar hensyn til det som nå er skjedd gjennom oppsigelsen av samarbeidet innenfor Samordningsrådet, tror jeg ikke man skal ha altfor store forventninger om at det vil være mulig i nær framtid å få til noen enighet om å grunnlovsfeste rett og plikt til arbeid. Jeg tror vi er nødt til å erkjenne at Høyre og de andre borgerlige partier er mer redd for en samfunnsmessig regulering enn de er redd for en omfattende arbeidsledighet. Det er ikke fred og samarbeid om denne store oppgaven å avbøte virkningene av en internasjonal krise som står i forgrunnen. Det er interessene, i første rekke de økonomiske interesser, som i dag overskygger idéene som lå til grunn for fellesprogrammet.

Det er søkt her å skape frykt for at en grunnlovsfestet rett til arbeid og plikt til arbeid vil føre fram til tvangsarbeidsleire. La meg bare peke på at det ikke alltid har vært slik, at f. eks. «Nationen» har hatt en annen oppfatning. «Nationen» sier i en lederartikkel den 4. august 1948:

«Retten og plikten til arbeid er knyttet

uløselig sammen i Fellesprogrammet. Retten er det neppe noen grunn til å rope vakt i gevær for i øyeblikket. Derimot kan det være atskillig større grunn til å tale om plikten.»

«Og «Vårt Land» skriver - jeg går ut fra at hr. Lavik er kjent med det:

«I den formen den har fått» — altså for slaget om grunnlovsending — «hvor retten er forbundet med plikt, skulle det neppe være noe å innvende mot den.»

Det har vært sagt om Arbeiderpartiet at vi har fått arbeidsledighet som et kompleks. La gå, kanskje er det hos oss et kompleks, hos oss som på mange måter tilhørte den tapte generasjon. Men jeg vet om et kompleks som er farligere, og det er det kompleks som bygger på den oppfatning, på den tro, at det er mulig å avbøte virkningene av en krise med de midler og under det system som spilte fallitt.

Edvardsen: Jeg har ikke bedt om ordet fordi jeg tenkte jeg kunne gi noe bidrag til å belyse denne saken ytterligere, det er sikkert gjort grundig nok av alle de talere som har vært i ilden her, men jeg vil bare komme med noen korte bemerkninger for å grunnge min stemmegivning.

Sakens ordfører, hr. Strøm, sa at arbeids ledighet burde være et ukjent begrep i et moderne samfunn. Jeg kan være enig med ham i denne betraktningssmåte, så langt den økonomiske evne rekker så vel hos det offentlige som hos den private. Han sa videre at det var ikke noen økonomiske lover som menneskene ikke kunne mestre. Det er mulig han også til en viss grad kunne ha rett i dette. Men vi er dog oppmerksomme på at det har oppstått, og det kan oppstå situasjoner som vi ikke er herre over.

Under debatten her som så mange ganger ellers er blitt fremholdt de store vanskelig heter og den misère vi hadde i mellomkrigsårene. Vi er alle enige om at det er begått mange feil, og vi håper inderlig at vi ikke kommer opp i en slik situasjon igjen. Men det er jo av feilene vi skal lære, og kan vi i Grunnloven få inn en bestemmelse som den som er tenkt her - jeg mener ikke den bestemmelsen som her er foreslått av flertallet

-- men kan vi i Grunnloven få inn en bestemmelse som kan hjelpe samfunnet i dette, vil meget være vunnet.

Hr. Watnebryn sa at mindretallet nå gikk imot dette. Jeg kan sant å si ikke skjønne at det går an å si at mindretallet går imot prinsippet. Det er to fraksjoner, riktig nok, men jeg kan med min beste vilje ikke skjønne at det er noen reell forskjell på de to fraksjoners syn. Flertallet sier at dette skal være en pro-

gramerklæring, og viser til Justisdepartementets uttalelse i så måte. Til det sier mindretallet at en utforming av paragrafen som ut trykker det, kan også det være med på. Da kan jeg ikke skjønne hvori den reelle forskjellen består. Forskjellen er at flertallet vil ha inn en mer juridisk forpliktende form, og det er det som mindretallet finner betenkelig og ikke kan gå med på. Det er riktig nok vist til juridiske autoriteter, og jeg tviler ikke på deres utsagn. Det er også vist til premissene. Men det må være meg tillatt likevel å være skeptisk. Jeg har bitre erfaringer for hvor lite premissene til en lov veier når det kommer til stykket. Det er lovens bokstav som den menige mann leser, og det er også lovens bokstav som veier mest for domstolene. Det er det vi skal være oppmerksomme på. Det er av den grunn jeg ikke finner å kunne stemme for flertallets forslag.

Hr. Røiseland sa, at hadde paragrafen fått en annen utforming, ville han ha kunnet stemme for den. Jeg er enig med hr. Røiseland i det, og det hadde også jeg gjort, men da måtte den ikke være juridisk forpliktende.

I prinsippet er jeg enig i at samfunnet skal ha denne plikten til å legge vilkårene til rette slik at alle arbeidsføre mennesker skal kunne få arbeid. Men jeg er redd for at det forslag som flertallet har fremlagt, vil kunne bringe oss opp i vansker, som gjør at mennesker kan komme i fare for å miste sitt arbeid; da vil de på toppen av denne ulykken også få den skuffelsen at loven ikke kan hjelpe dem. Det er denne skuffelsen jeg ikke kan være med på å bidra til. Jeg vil at loven ikke skal bli en illusjon for disse mennesker.

Natvig Pedersen frafalt ordet.

Smitt Ingebretsen: Hr. Watnebryn sa at jeg ikke ville være med å bære fellesprogrammet fram. Jeg tror jeg i hele mitt arbeid her i Stortinget har gjort hva jeg har trodd det var mulig å gjøre for å bære fellesprogrammet fram, og jeg har den oppfatning at med det standpunkt jeg har tatt her i dag, har jeg også i denne sak forsøkt å bære fellesprogrammet fram. Fellesprogrammet setter det som grunnsetning og mål for vårt politiske arbeid at vi skal gi rett og plikt til arbeid. Men fellesprogrammet har ikke sagt at det skal stå i Grunnloven og i den form som man tilfeldigvis her har valgt. Jeg mener at hvis det kommer i Grunnloven på denne måte, vil det, som jeg sa i sted, skape illusjoner, fore stillinger hos folk om at de har fått en virkelig rett. Det har de ikke fått. Forslagsstillerne sier selv at det er ikke meningen å gi noen rett. Det skal være en programmerklæring. Og

jeg har sagt, at en sånn programmerklæring er jeg villig til å være med på å gi i så høytidelige former som man vil - gjerne også i form av en grunnlovsbestemmelse, hvis det klart og tydelig går fram av grunnlovsbestemmelsen at det er et program og ikke en juridisk forpliktende bestemmelse som man har ført inn i Grunnloven.

Jeg har også sagt, at når situasjonen er den, som den faktisk er her, at alle partier er villige til å være med på det, ville det gi en programmerklæring i Norges grunnlov en ganske annen autoritet hvis den ble vedtatt av et samlet storting. Og det er det full anledning til. Det er full anledning til nå i denne måned å utarbeide grunnlovsforslag som kan fore legges for det nye storting som fremgår av valgene, og vi kan da få en programmerklæring som bæres av den autoritet det gir at et samlet storting har gitt den. Jeg synes at Arbeiderpartiet kunne vise den tålmodighet at man også på den måte kunne handle i fellesprogrammets ånd. Det kan ikke haste sånn med å få denne programmerklæringen at det absolutt må gjøres i dag. På denne måte mener jeg i denne sak å handle i fellesprogrammets ånd.

Selvik: Til tross for det som hr. Smitt Ingebretsen nå stilte i utsikt, muligheten av å enes om en programmerklæring som et senere storting skulle kunne vedta, tror jeg nesten at jeg våger å påstå at meningsforskjellen mellom flertallet og mindretallet i denne saken er av mer dyptgående natur enn det som man kan lese seg til av premissene i innstillingen og det som er kommet fram her i debatten òg. Jeg vil på ingen som helst vis insinuere at mindretallet ikke mener det oppriktig med sine kjærlighetserklæringer til full sysselsetting. Jeg har ingen grunn til å tro at det ønsker seg tilbake til tilstandene i 1920- og 1930 årene. Jeg godtar forsikringene om at det håper og ønsker og tror at vi skal kunne unngå det. Men like fullt, selv om det ikke ønsker arbeidsledighet, er vel forholdet det at de borgerlige partier ut fra sitt syn på de økonomisk-politiske virkemidler nødvendigvis må regne med at arbeidsledighet kan inntre; det er medaljens bakside, som en iallfall under ugunstige omstendigheter ikke kan unngå. Og har man den oppfatning at man ikke for alvor tror på muligheten av å kunne føre en politikk som eliminerer faren for arbeidsledighet, da kan jeg godt forstå at man steiler når man blir konfrontert med dette grunnlovsforslaget i dag.

Mindretallet anfører formelle innvendinger, det er de dominerende i premissene. Det hevder at denne nye paragrafen under kapitel E

i Grunnloven om retten og plikten til arbeid, den vil komme til å stikke seg ut i forhold til de andre paragrafer i dette kapitel, fordi disse paragrafer stifter umiddelbar rett for individene. Nå har både sakens ordfører og justisministeren påvist at det er en rekke paragrafer i dette kapitel som mer har karakteren av grunnsetninger enn av kasuistiske rettsregler. Justisministeren nevnte §§ 97 og 105, og han nevnte spesielt § 109. Listen kan suppleres. Man kan begynne med den første paragrafen under kap. E, Almindelige Bestemmelser, § 92, som foreskriver utnevning av embetsmenn og hvilke kvalifikasjoner de skal ha. Denne paragraf er en rettsnor for statsmyndighetene alene, den gir ikke noe enkelt individ i dette land noen som helst rett til å bli utnevnt til embetsmann. Man kan ta for seg § 95. Jeg leser den som en grunnsetning: «Ingen Dispensationer, Protektorier, Moratorier eller Opreisninger maa bevilges, efter at den nye almindelige Lov er sat i Kraft.» Man kan fortsette til § 101: «Nye og bestandige Indskrænknings i Næringsfriheden bør ikke tilstedes Nogen for Fremtiden.» Det er hovedsakelig en grunnsetning, selv om den kanskje under visse omstendigheter også kan danne grunnlag for subjektiv rett. Det samme gjelder § 108: «Ingen Grevskaber, Baronier, Stamhuse og Fideikommisser, maa for Eftertiden oprettes.» Det er rett og slett en grunnsetning, direkte og utelukkende myntet på statsmyndighetene selv.

Jeg synes at denne grunnlovsbestemmelsen om rett og plikt til arbeid, den stikker seg ikke ut i forhold til disse nevnte paragrafer, men faller ganske pent i flukt med dem.

Mindretallet gjør et stort nummer av frykten for at plikt til arbeid skal kunne bli misbrukt. Jeg tror at mindretallet er like klar som flertallet over at så lenge det rår demokrati i Norge er det ikke noen fare for misbruk. Og skulle den ulykke skje at demokratiet ble slått i stykker her i landet, så er det vel ikke bare en enkelt grunnlovparagraf som kan bli misbrukt, jeg er bange for at hele Grunnloven da blir tråkket under fot.

Under alle omstendigheter kan jeg ikke tillegge disse formelle innvendinger fra mindre tallet den vekt at de rettferdiggjør at man stemmer mot forslaget. Jeg trekker derfor den konklusjon at det avgjørende for mindretallet i denne saken, er frykten for at grunnlovsbestemt rett og plikt til arbeid skal bli en illusjonsparagraf, og det vil den også ganske visst bli hvis den tradisjonelle borgerlige økonomiske politikk skulle bli den seirende i Norge.

Svarstad: Hr. Strøm heldt ein lang og fin og festleg tale, ein kunne mest ha hug å kalla

det festtale. Fyrste luten var eit varmt og godt innlegg og eit forsvar for framlegget – eller lat meg seia det slik: Han la ansvaret inn over oss, samfunnsansvaret for alle samfunnsborgarane. Dette er noko alle er samde i, og det gleder vi oss over. Men dette synet må då gje seg utslag i praktisk politikk. Difor kom det og med på det politiske programmet, «fellesprogrammet». Det er det politiske fellesprogram som må realiserast, det er det som er poenget.

Ein talar sa at no må vi grunnlovfesta arbeidsplikt og arbeidsrett så mykje at folk kan skjønna at vi meiner noko med det. Eg kan skjønna at noko slikt kan verta sagt, men for meg vart det ein nedslåande kritikk over det politiske program. Vi meiner då noko med det, og vi meiner vel noko med det for ramme alvor!

Den andre luten av innlegget frå hr. Strøm skulle gjera klårt for oss at grunnlovparagrafen ikkje meiner det som står i han. På meg verka det slik at det vart nærast eit innlegg mot grunnlovparagrafen – i det minste slik at vi må vera varsame. Paragrafen er uklår. Paragrafen bør vera klår, no og like eins inn i framtida. No er alle samde om arbeidsrett og arbeidsplikt. Då vil eg streka under dette: Burde det ikkje vera ei partipolitisk plikt for oss å syna så mykje «good will» og samarbeidsvilje at vi nådde fram til ei sams form for det vi er samde i? Eg vil gjerne streka det sterkt under. Det er sagt til oss alle.

Hr. Gerhardsen siterte eit ord frå Bibelen. Så kan eg òg visa til det: Den som ikkje arbeider, bør heller ikkje eta. Det er sagt så genialt som berre den boka kan seia ei sanning. Men då blir det òg ettertanke verdt om ikkje arbeidsrett og arbeidsplikt alt er grunnlovsfeste, nettopp ut frå det sitatet. Så gjeld det at vi syner at vi meiner noko med våre politiske program, og at vi i alle høve meiner noko med samarbeidet om ting som vi er samde i, og i denne samanhengen å motarbeida arbeidsløyse og gå inn for full sysselsetjing. Det er innhaldet i fellesprogrammet.

Valen: Det er ikkje her usemje om sjølve den politikken som vi meiner at samfunnet har som oppgåve å føra, nemleg å fremja sysselsetjing og hindra arbeidsløyse. Det eine som det er usemje om, er den forma som den grunnsetning, som skal gje uttrykk for dette, har fått i det framlegget som er lagt fram. Det er klårt at andre grunnlovsreglar som har den same form og står i det same kapitel, skapar individuelle rettar, og like eins skapar grunnlag for den retten styresmaktene har til å handla. Då må også det same målet leggjast på dette framlegget, når det har den same

form. Ein heilt annan ting er at det i det same kapitlet kan koma andre reglar som gjev ut trykk for ei programfråsegn, men då må dei ha form av ei programfråsegn.

Det er denne enkle tingen som er det sentrale i dette spørsmålet. Når dette framlegget ved den form det har, og i den samanheng det står, vil skapa illusjonar om personlege rettar og tankar om rett for samfunnet til å handla direkte i samsvar med orda, så er det verknader som ingen ynskjer, og då kan ikkje eg skjønna anna enn at den einaste konsekvensen måtte vera at vi alle hadde røysta mot dette framlegget, og at vi så prøvde å samla oss om eit nytt framlegg som gjev uttrykk for det vi meiner, i form av ei programfråsegn. Det kunne vori ynskjeleg å gå nærare inn på det; men det vert for lita tid til det.

Hr. Gerhardsen sa at han tok på vegner a v Arbeidarpartiet fråstand frå det som Sosialdepartementet har sagt i proposisjonen. Eg er svært glad for det, for i proposisjonen er det ikkje teki noko atterhald, heller ikkje frå Justisdepartementet, for så vidt mot fråsegna frå Sosialdepartementet, og proposisjonen har hr. Gerhardsen si underskrift. Difor er det gledeleg at han tek dette fråstand. Men derimot var det ikkje noko serleg gledeleg det som vidare gjekk fram av det hr. Gerhard sen sa, då han freista å gje inntrykk av at dei andre parti meinte ikkje noko reelt med sine fråsegner om den politikken som dei hevda at samfunnet skulle føra. Det opplevde vi og just frå hr. Selvik, at han sa fyrst i innlegget at han trudde på det dei andre partia sa, for så å slutta med at han nettopp ikkje trudde på det.

Hr. Moseid sa mange ting i dag som klårla vanskane med å føra ein politikk som hindra arbeidsløyse i mellomkrigsåra, korleis sosialistane i Danmark på ingen måte greidde det betre, heller Kleinare, enn dei ikkje sosialistiske riksstyre vi hadde her i landet, korleis riksstyret til Nygaardsvold i slutten av tretti åra, just i ei oppgangstid, fåfengt stridde mot arbeidsløysa. Det same synet gjev i røynda fleirtalet uttrykk for i samsvar med proposisjonen, der det heiter, at det ville vera i høgste mon farleg, dersom staten skulle binda seg til å føra ein politikk som hindra arbeidsløysa «under ugunstige forhold».

Men hr. Gerhardsen kunne likevel ikkje slå seg til ro med dette i innlegget sitt. Han sa med stor agitatorisk tyngd, at berre ein hadde eit sosialistisk samfunn, så skulle denne grunnsetninga snart koma til full utvikling i si fulle breidd. Vel, vi har sosialistiske samfunn i Europa i dag, vi har det. Eg er ikkje samd i den måten som der vert brukt til å gjennomføra denne grunnsetninga om rett og

plikt til arbeid som dei òg har i si grunnlov. Eg kan gjerne seia at det er nettopp redsla for at denne paragrafen skal koma i vår grunnlov, under eit sosialistisk styre, som gjer at det er all grunn til ikkje å røysta for framlegget.

Helland: Alle som har hatt ordet i denne saka, har gjevi uttrykk for at dei er samde i realiteten, samde i den reelle bakgrunn for sjølvne grunnlovsframlegget her i dag. Alle i denne sal vil sikkert med varme skriva under på orda frå hr. Gerhardsen i formiddag då han sa at arbeidsløysa er den verste forma for regulering. Det er vi alle samde om. Det er difor, synest eg for min del i alle fall, synd at det ikkje er råd å koma fram til ei formulering som er slik at vi kan gjera samrøystes vedtak i dag. Men når det gjeld ein grunnlovs paragraf, er sjølvne formuleringa nokså avgjerande. Vi kjenner alle saman uttrykket frå folkelivet, «Bibelen og Grunnlova». Det gjev uttrykk for at det norske folk set Grunnlova høgt. Og vi veit at det same er tilfellet, og alltid har vori det, også i Stortinget, gjennom alle år. Vi har sett kor vanskeleg det er i denne forsamling å få ei grunnlovsending i det heile. Vi har nettopp hatt ei fersk og lærerik prøve på det. Ein grunnlovsparagraf må difor for mast for ei lang framtid – ikkje berre med sikte på den aktuelle situasjonen.

Hr. Gjestebý sa i formiddag mellom anna at det er lett å sympatisera med ei sak, men det er ikkje så lett å ta konsekvensane. Nei, hr. Gjestebý hadde sikkert rett i det. Vi er i alle fall ikkje viljuge til å ta konsekvensane av den ordlyden som står i det grunnlovsframlegget som ligg føre i dag. Men vi står ikkje åleine med det synet. Fleirtalet vågar heller ikkje å ta konsekvensane av denne ordlyden. Det viser utsegna frå fleirtalet klårt og tyde lege nok. Eg siterer frå denne utsegna:

«Komitéens flertall slutter seg til Justis departementets oppfatning av grunnlovsforslaget som en programerklæring, som ikke stifter rett og plikt for det enkelte individ.»

Men det var nettopp det dei ville stifta ved dette framlegget. Og Justisdepartementet og Sosialdepartementet gjev uttrykk for akkurat det same, at dei ikkje vågar å ta konsekvensane. Eg siterer frå proposisjonen, side 10:

«Grunnloven i seg selv gir ikke Regjeringen hjemmel til å treffe tiltak for å gjøre denne plikt effektiv. Det er innlysende at en annen ordning uten videre forbyr seg selv av hensyn til konsekvensene og den manglende oversikt over forholdene i fremtiden. Som bl. a. fremholdt av Sosialdepartementet vil det være uforsvarlig å påbyrde staten bindende forpliktelse av et slikt omfang som en individuell

rett til sysselsettelse under ugunstige forhold kan innebære.»

Og det heiter vidare:

«I hvilken utstrekning og på hvilken måte paragrafen skal gjennomføres i praksis, må følgelig til enhver tid være avhengig av statsmyndighetenes bestemmelse.»

Dette synest eg fortel, — meir enn dei mange ord her i salen i dag - at dei deler den meininga som er komen til uttrykk gjennom utsegna frå mindretalet og dei såkalla borgarlege talarane i denne salen.

Den tolkinga av lov og grunnlov som hr. Selvik gav uttrykk for er det sikkert ikkje mange i denne salen som kan fylgja med i. Den tolkinga som flertalet her i dag i det store og heile likevel har gjevi av dette framlegget, deler dei aller fleste av oss. Vi som de ler mindretallet sitt syn, kan gjerne seia det slik som grunngeving for røystinga vår her i dag: Det må vera urett å gjera eit grunnlovs vedtak som har ei slik form at ingen - det vil seia utan justisministeren - vågar å ta konsekvensane av lova. Det vil verka uheldig også for sjølve Grunnlova i framtida. Men eg har inntrykk av at ein her er i arbeid for å finna fram til ei formulering, og eg skulle ynskja at det lukkast, så vi i neste omgang kunne få eit samrøystes vedtak om ei sak som vi i realiteten alle er samde om.

Strøm: Det var mange ting jeg kunne ha lyst til å gjøre bemerkning ved, men det blir det ikke tid til på 5 minutter, så jeg skal inn skrenke meg til noen meget korte bemerkninger.

Jeg synes den siste taler gav en god karakteristikk av hele denne debatt. Han leste opp hva flertallet hadde sagt at grunnlovparagrafen, etter som det er foreslått, ville innebære, og så brukte han det som et argument mot flertallet selv. Det forekommer meg at det er omtrent det alle mindretallets talere har gjort gjennom hele møtet i dag. De har påstått om igjen og om igjen, som hr. Svarstad sa det jeg forstod det iallfall slik - at flertallet i grunnen ikke hadde skjønt det grann av det det snakket om. Mindretallet har gjentatt og gjentatt at det som flertallet har hevdet, ikke holder, men det har ikke gjort noe forsøk på å påvise at det er slik. Det er en påstand fra mindretallet som etter min mening ikke bærer vann, og som ikke har støtte i noen fortolkning av Grunnloven etter systemer som vi ellers er vant til å legge til grunn for fortolkning av Grunnloven. Det innskrenker seg til å bli blanke påstander, og etter min mening ingen ting mer.

Når hr. Valen sier at det er ingen «usemje» om det saken gjelder, vil jeg gjerne si at det

er «usemje» om det det gjelder. Det er helt soleklart at det å gå inn for full sysselsetting, det lar seg overhodet ikke gjøre i et samfunn som økonomisk er ledet etter liberalistiske prinsipper. Som både hr. Gerhardsen, jeg og flere andre har søkt å påvise i dag, vil et samfunn som mister den reguleringsfaktor arbeidsledighet er, måtte finne fram til andre reguleringsfaktorer, altså ta et skritt vekk fra liberalistisk økonomi, anerkjenne og ta i bruk reguleringspolitikk på det økonomiske område. Hr. Valen kan for sitt eget vedkommende kanskje mene det, men han kan ikke påstå at det ikke er usemje på det felt også i denne sal. Og la meg si at jeg tror meningsforskjellen om denne grunnlovparagrafen som her er fore slått, dypest sett bunner i den usemje som er til stede. Flertallet vil grunnlovparagrafen, og vi vil også alle de midler som er nødvendige for å ikle den kjøtt og blod. Det samme tror jeg ikke er tilfellet på samme måte fra den annen kant.

Det er sagt av mindretallets talere at det er farlig å vedta dette, fordi det skaper illusjoner; godtfolk kan forstå grunnlovparagrafen annerledes enn den er ment. Jeg tror ikke at folkeopplysningen er så dårlig her i landet. Jeg tror ikke det er noe vanskelig å få folk til å begripe hva dette er, nemlig en programerklæring. Når det er beklaget at Arbeiderpartiet ikke er tålmodig nok, ikke kan vente til en kan komme til en forståelse og få en utformning alle er enige om, vil jeg gjerne si at det grunnlovsforslag vi behandler her i dag, har ligget i Stortinget i 4 år. Mindretallet har visst at det kom et øyeblikk da det måtte stemme for eller imot, det var ikke spørsmål om modifisering, men mindretallet har ingenting gjort for å erstatte det.

I 1948, da det var anledning til det, ble ingenting gjort for å erstatte det med et bedre forslag, og det er heller ikke anvist noen vei nå. I hvert fall vil jeg gjerne ha sagt at om en fremmer et grunnlovsforslag nå i dag, vil det bli behandlet om 2, 3 eller 4 år, men det skal behandles av et nytt storting som dette storting og dette stortings talere ikke på noen måte kan forplikte.

Det var en bemerkning av hr. Smitt Ingebretsen i formiddagens møte som jeg gjerne vil hefte meg litt ved. Han siterte fra Paal Bergs bok en setning som sier:

«For den arbeidsløse vil den» -- grunnlovparagrafen - «være unyttig og verdiløs, og fra et samfunnssynspunkt sett kan den bli skadelig og likefram farlig, om det under en økonomisk krise med stor arbeidsløyse skulle vise seg at retten til arbeid faktisk er uten reelt innhold fordi staten er ute av stand til å møte kravene og ikke makter å skaffe arbeid.»

Jeg vil gjerne gjøre oppmerksom på at i den videre utvikling av sin tanke kommer Paal Berg på neste side til den konklusjon at

«Vi bør på samme måten gi uttrykk for at det er en sosial plikt av første orden å holde arbeidslivet i gang så langt råd er. Og det bør gjøres i former som viser at det ligger alvor bak. En programerklæring som Weimarforfatningens § 163 kunne ha en naturlig plass også i vår Grunnlov.»

Hvis det var meningen å påstå at Paal Berg hadde tatt avstand fra en grunnlovsfesting, er iallfall ikke det riktig.

Presidenten: De etterfølgende talere har en taletid av inntil 2 minutter.

Statsråd Kai Knudsen: Hr. Strøm antydte i sitt første innlegg et forslag om å henstille til Regjeringen å få oppnevnt et utvalg av politikere og økonomiske eksperter for å få utredet hva prinsippet om full sysselsetting kan og bør innebære hos oss. Det er en stor og viktig sak hr. Strøm har pekt på her. Regjeringen har lenge vært oppmerksom på spørsmålet, som også FN har latt utrede ved et spesielt ekspertutvalg. Den bok hr. Strøm nevnte av cand. oecon. Haar, er utarbeidet etter oppdrag av Arbeidsdirektoratet som et ledd i dette arbeid hos oss. Regjeringen vil fortsatt være interessert i å få problemet mest mulig klargjort, uten at jeg nå kan si om det vil bli oppnevnt en slik komité som hr. Strøm har antydte, eller om Regjeringen finner at spørsmålet heller bør behandles på annen måte.

Justisdepartementets lovavdeling har i forbindelse med den foreliggende sak gått igjennom alle nye forfatninger, de nye grunnlover, som er vedtatt i andre land etter krigen. Jeg vet ikke om Justisdepartementet har fått tilsendt hver eneste ny grunnlov som finnes i denne tid, men i samtlige land som vi kjenner til, er det inntatt en særskilt grunnlovsbestemmelse om at enhver skal ha rett til arbeid. Blant disse land er f. eks. Frankrike og Italia. Det må oppfattes som uttrykk for at retten til arbeid i vår tid settes på en så fremtredende plass at man i alle land har følt behovet for å få denne rett forankret i selve konstitusjonen.

Jeg finner ikke grunn til å utdype de rettslige betraktninger som jeg var inne på i mitt første innlegg. Jeg vil bare få understreke at når det gjelder Stortingets adgang til å gi lover som pålegger enhver arbeidsfører plikt til å arbeide for sitt utkomme, innfører ikke forslaget til ny § 110 noe nytt i vårt rettssystem, for Stortinget kan gi de lover det selv mener er ønskelige, uten 110.

Når det gjelder spørsmålet om i hvilken

grad paragrafen kommer til å binde myndighetene til å pålegge arbeidsføre plikt til å arbeide for sitt utkomme, vil jeg minne om Grunnlovens § 109 om verneplikten. Denne bestemmelse binder ikke fremtiden til å opprettholde verneplikten og vår nåværende forsvarsordning. Men vil man opprettholde verneplikten, skal det være likhet for alle. Det er denne likhetsgrunnsetning som er det vesentlige i Grunnlovens § 109 om verneplikten, og det er likhetsprinsippet som er det vesentligste også når det gjelder grunnlovsforslaget til ny § 110.

Varmann: Det er klart at for de fleste mennesker her i landet har det ikke noen betydning, og vil det aldri få noen betydning, om vi har en slik bestemmelse. Det er særlige grupper innen det norske folk og andre folk som får kjenne det når arbeidsledigheten kommer. Vi vet at hos oss har det særlig vært bygge- og anleggsarbeiderne, de som har bygd våre veier, jernbaner, hus og bedrifter, og som må forlate arbeidet når de har lagt alt til rette for folket. Det er de som har hatt den vanskjebnen å bli satt utenfor hele arbeidslivet. Og de familiene som blir satt utenfor ved arbeidsledighet, trenger overhodet ikke noen bestemmelse hverken i grunnlov eller lov; det måtte da være i straffeloven, som mange av dem i fortvilelse kommer i forbindelse med. Når vi ønsker å ha denne bestemmelsen i Grunnloven, er det fordi vi ikke vil gi noe senere styre i dette land anledning til å løse sine vanskeligheter ved den utveien å sette en større eller mindre gruppe av det norske folk utenfor de elementære menneskerettigheter. Det var nylig en økonom som skrev om den «teknisk riktige arbeidsledighet». Det er mulig at en arbeidsledighet kan være teknisk, men human og menneskelig er den aldri, og den vil alltid, enten den er stor eller liten, bety en svikt i et kultursamfunn.

Løbak: Jeg vil bare ganske kort grunngi min stemmegivning. Jeg vil først si at det er beklagelig at man ikke her kan komme til enighet om en så viktig deklarasjon, en så viktig programerklæring som dette er. Det vil sikkert skape mange misforståelser og meget mistillit. Det gjelder målsettingen for folkestyret vårt, det arbeid vi skal drive innenfor rammen av det. Vel, vi får la det gå med det.

Jeg hørte på hr. Moseid og hr. Valen da de snakket om mellomkrigstiden og gav en analyse av de økonomiske problemer som da var oppe, og det kan nok være slik som de sa. Men på den annen side er det vel ikke dette som har skapt de sterke ettervirkninger i folket vårt. Det var nemlig den måten individet ble

behandlet på på grunn av arbeidsløshet og sosial nød, som skapte reaksjonen den gang, og det er det som fremdeles skaper reaksjon i folket vårt mot den måten en stelte seg på den gang. Jeg håper at den reaksjonen ikke vil avgå ved døden, den må holdes levende, for den måten mennesket ble behandlet på den gang, var under all verdighet. De mennesker som var i den største sosiale nød, ble erklært ugilde etter kommunelovgivningen vår. Vi fikk politi og militær mot våre fattige skogsarbeidere. Jeg mener at slikt er ikke verdig et demokrati, og det er uverdigg oss mennesker at vi ikke skal ha en sånn målsetting at vi ikke kan risikere å komme opp i slike forhold igjen.

Jeg synes det er rimelig at vi her tar et så drastisk skritt som det er å gå til å grunnlovsfeste retten og plikten til arbeid. Det vil gi en klar programerklæring for alle dem som kan skje fremdeles mener at demokratiet ikke er handlekraftig og handledyktig, men at vi kan skje på ny skal komme til å føre en destruktiv politikk, ikke en positiv og fremskrittvennlig politikk til beste for menneskene i vårt land og andre land.

Moseid: Jeg har omtalt mellomkrigsårene og har påvist at krisen i de sosialistisk styrte stater Danmark og England ble betydelig tyngre enn her i landet, så det var ikke de politiske retninger som her var avgjørende, men den svære verdenskrisen. Det tror jeg alle her vet, og da synes jeg at man skulle erkjenne det.

Jeg synes at den ærede justisminister har klarlagt spørsmålet nokså greitt. Han sa:

«Skulle samfunnsforholdene og rettsoppfatningen i de kommende slekter utvikle seg i den retning at man oppfatter den eventuelle nye § 110 for å være av juridisk bindende karakter, så vil jeg ikke ha noen bekymring for så vidt.»

Jeg vil bare istedenfor «kommende slekter» si «kommende storting», for det er jo de som kommer til å bedømme dette. Personlig mener jeg at forholdene lett meget snart vil kunne utvikle seg slik at man finner at dette er juridisk bindende, og det ville være en stor ulykke om det virkelig skulle bli fastlagt i den retning. Jeg er enig med justisministeren i at i dag vil vel ikke noen falle på å gjøre det, men det behøver sannelig ikke komme noen ny slekt for at dette kan skje. Vi vet hvor lite i grunnen løfter og premisser betyr i saker av ganske stor betydning, og vi vet at det meget snart vil kunne gjøre seg gjeldende den oppfatning at dette er en juridisk forpliktende bestemmelse.

Gerhardsen: Først en bemerkning til hr. Valen. Han sa at vi har sosialistiske land i dag. Nei, dessverre, verden har ennå ikke sett et sosialistisk samfunn. Sosialisme og frihet er uløselig knyttet sammen. Ingen sosialisme er tenkelig uten frihet.

Ellers går det fram at de fleste som har hatt ordet på mindretallets vegne er enige i realiteten, men de ønsker en annen form for grunnlovsbestemmelsen, slik at det klart går fram av selve teksten at det er en programerklæring. Men nå står det jo i selve grunnlov teksten: «Denne Grundsætnings Anvendelse bestemmes ved Lov.» Jeg kan ikke forstå at det kan gjøres klarere. - Hr. Valen sa i sitt første innlegg at det er evneløshet som gjør at en ikke kan gi uttrykk for det en mener. Etter min mening er formuleringen god og dekker det den skal dekke.

Hr. Smitt Ingebretsen sa «den form som for slaget tilfeldigvis har fått». Forslaget har ikke «tilfeldigvis fått den formen; den er nøye gjennomtenkt.

Men så må jeg ha lov til å si til mindre tallet, som altså er misfornøyd med formen, enig i realiteten, men uenig i formen. Hvorfor da ikke iallfall prøve å antyde en annen form? Det har ingen av dem inntil nå gjort forsøk på.

Hr. Smitt Ingebretsen sa i sitt innlegg at det nærmest er forstemmende at ikke alle kan stemme mot forslaget som det foreligger i dag. Jeg kan nok forstå at en ut fra hr. Smitt Ingebretsens stilling i dag kunne ønske det. Men på den annen side synes jeg at både han og andre også må forstå at det er vanskelig for oss som hører til Arbeiderpartiet, å stemme mot et forslag som vi er enige i og som vi legger så stor vekt på som vi gjør når det gjelder realiteten i denne sak. Vi skal vise tålmodighet. Det kan ikke haste. Det er gått 7 år etter frigjøringen, og skal en enda sette seg ned og vente nye perioder, så går det for lang tid.

Det har vært nevnt at når dette forslaget vel dessverre i dag blir stemt ned i Stortinget, så må en kunne sette seg ned og prøve om en ikke i fellesskap kunne finne en ny formulering. Jeg er enig i - i tilfelle - at en gjør det forsøket, men debatten tyder ikke på at det vil være så lett å få en slik enighet.

Alfred Nilsen (Tromsø): Norsk samfunns orden hviler på den forutsetning at alle normalt utrustede voksne mennesker har plikt til å forsørge seg selv og sine nærmeste, og den enkelte har derfor ansvaret for at så skjer - ja, man kan si det slik at menneskenes til værelse hviler på denne forutsetning. Et nød-

vendig vilkår for at denne individets forsørgelsesplikt skal kunne oppfylles, er at samfunnet er slik innrettet at alle arbeidsdyktige mennesker ved å benytte sin arbeidskraft, i selvstendig virksomhet eller i andres tjeneste, til enhver tid kan tjene så meget at det kan skaffe seg og sine et anstendig livsopphold, både når arbeidskraften er i behold, men også når den er nedsatt eller tapt. Dette krav kan samfunnet ikke tilfredsstillende helt ut i dag, men mot dette målet har norsk samfunnspolitikk arbeidet i alle år etter evne. Evnen har ikke strukket til, men det er enighet om målet. Hvorfor er det enighet om målet også her i Stortinget? Jo, fordi det norske samfunnet er bygget opp på kristendommens grunn, og den kristne etikk er rettesnoren for hvordan for holdet skal være mellom menneskene. Derfor finner jeg at det er unødvendig å grunnlovsfeste selvfølgheter, som menneskenes rett og plikt til arbeid.

Gjesteby: Det kan, så vidt jeg forstår, ikke nytte noe særlig mer med argumentasjon her, og jeg er derfor fortsatt bedrøvet fordi borger partienes representanter ikke er villige til å ta konsekvensen av det syn som de erklærer seg enig i. Men jeg vil likevel konstatere at det tross alt er en liten lysning nå, idet de borgerlige representanter som har hatt ordet her, har gitt uttrykk for at de – etter at de nå har sittet på fellesprogrammets bestemmelse når det gjelder dette punkt, fra 1945 til i dag - nå har begynt å tenke på om det ikke gikk an å finne en form som de også kunne være med på. Det må vi jo konstatere er et fremskritt. Man er jo ikke vant med at det fra det hold går så fort med fremskrittene, så 7 år er kanskje ikke noen lang periode, og jeg hilser med glede dette fremskritt.

Lyng: Hr. Gerhardsen etterlyste en form som muligens kunne vært akseptert av mindretallet. Jeg skal ikke på stående fot forsøke å følge hans invitt til å formulere en avsluttet og endelig utformet grunnlovsbestemmelse. Men jeg vil i ethvert fall fraråde at man velger den grunntype som man har forsøkt å gjennomføre denne gang. For mitt vedkommende har jeg, selv om jeg må innrømme at ordene «rett» og «plikt» i og for seg er nokså generelle og vage, iallfall alltid forsøkt å gi dem et visst bestemt tankemessig innhold. Og jeg kan ikke si annet enn at jeg synes det er til en viss grad selvmotsigende når man først i en grunnlovsparagraf sier at personer har rett til det og det, og plikt til det og det, og så i samme åndedrett sier i premissene at man mener i grunnen slett ikke at de har rett eller plikt til noe som helst, det man mener er noe ganske annet.

Hvis man skal ta inn i Grunnloven en bestemmelse om dette, mener jeg det bør formes som et direktiv med adresse til statens myndigheter om at de skal følge en politikk som til enhver tid tar sikte på og holder seg for øye at det enkelte samfunnsmedlem skal gis full adgang til gjennom sitt arbeid å skaffe underhold for seg og sine. En slik bestemmelse med adresse til statens myndigheter ville i og for seg ikke passe så helt dårlig i det kapittel i Grunnloven det her er tale om, og den ville ikke vekke de misforståelser som en bestemmelse av den form som her foreligger, etter min mening nødvendigvis må vekke.

Lindebrække: Jeg hørte med stor interesse at justisministeren stilte seg positivt til en antydning av et forslag fra hr. Strøms side om at det burde nedsettes en komité for å utrede disse vidtrekkende spørsmål det her gjelder. Jeg synes da det er riktig å minne om at mitt partis sentralstyre, Høyres Sentralstyre, den 7. september i fjor skrev til statsministeren og bad om at Regjeringen ville nedsette et utvalg, nettopp for å utrede de spørsmål som er av avgjørende betydning når det gjelder å få klarlagt retningslinjene for en økonomisk politikk med sikte på å skape grunnlag for full sysselsetting på lang sikt. Henvendelsen fra Høyres Sentralstyre slutter slik, idet vi altså anbefaler nedsatt et utvalg av sakkyndige og av representanter for de forskjellige politiske synsmåter:

«Ved å følge en slik fremgangsmåte vil en ha muligheter for:

1. Å gi Stortinget en sakkyndig, objektiv og allsidig orientering om spørsmål av vesentlig betydning for Norges fremtidige økonomiske utvikling ----
2. Å nå fram til et felles norsk syn på de spørsmål det her gjelder. Allerede de undersøkelser som hittil er gjort, først og fremst av den før nevnte økonomiske ekspertkomité, nedsatt av De forente nasjoner, viser at de tiltak det kan bli spørsmål om å sette i verk, bør kunne diskuteres på helt saklig grunnlag.»

Vi fikk den gang et meget velvillig svar fra daværende statsminister Gerhardsen, og jeg har forstått at også statsminister Torp har vist sin interesse for disse spørsmål. Hvis denne debatt kunne føre med seg at denne henvendelse om en utredning på et saklig, objektivt grunnlag av disse vitale spørsmål kunne føre til et positivt resultat, ville det glede meg meget.

Presidenten: Hr. Valen har hatt ordet to ganger og har ordet til en kort merknad.

Valen: Denne saka har vori drøfta i utanriks- og konstitusjonsnemnda berre ei stutt tid. Det er ikkje vår skuld at det har vorti så stutt tid på saka. Men det er klårt at våre tankar, når vi ikkje kunne godkjenna den forma som her er lagd fram, naturleg måtte krinsa om å finna ei ny form. Og personleg vil eg seia at mine tankar ligg over lag nær opp til det som hr. Lyng hadde tenkt seg. Det er difor gledeleg å høyra hr. Gerhardsen seia at han gjerne vil samarbeida om å freista å finna ei form i så måte. No er det sjølvstøtt svært vanskeleg å finna tid til det akkurat når Stortinget skal gå fra kvarandre. Men eg går ut frå at dette Stortinget fyrst blir opp løyst den 10. januar, og at vi då med eit samarbeid mellom alle partia, saman kan finna ei form som kan gje uttrykk for det som er kjensla hjå oss alle.

Presidenten: Hr. Moseid har hatt ordet to ganger og får ordet til en kort merknad.

Moseid: Jeg vil gjerne beriktige en misforståelse som synes å være til stede med hensyn til fellesprogrammet. Det ble vedtatt enstemmig som politisk program. Men meg bekjent ble det aldri antydning fra noe hold at det var tenkt som noe annet, og at man mente at det skulle inn i Grunnloven, Den gang var det spørsmål om overhodet ikke oppe. Det var et politisk program man vedtok.

Statsminister Torp: Bare for å bekrefte riktigheten av det hr. Lindebrække sa fra taler stolen nettopp, at Høyres Sentralstyre i sin tid sendte en slik henvendelse til daværende statsminister Gerhardsen. Jeg vil også meddele at statsminister Gerhardsen både har gitt svar og dessuten levert saken til sin etterfølger, og jeg har for mitt vedkommende underhånden til Høyres gruppefører meddelt at Regjeringen er interessert i saken. Så vidt jeg forstår, har vel henvendelsen fra Høyres Sentralstyre et videre omfang enn det spørsmål hr. Strøm reiste. Men jeg er enig i det svar som er gitt av justisministeren, og jeg vil forsikre at vi skal ta opp saken, se på den så hurtig som mulig og søke også å passe den inn i den videre ramme som er foreslått av Høyres Sentralstyre.

Presidenten: Hr. Gerhardsen har hatt ordet to ganger og har ordet til en kort merknad.

Gerhardsen: Det var bare en reaksjon på det som hr. Lyng og hr. Valen nettopp sa om muligheten av nå å kunne ta opp et arbeid med sikte på å få fremmet et nytt grunnlovsforslag, før dette storting oppløses.

Jeg vil si at for mitt vedkommende synes jeg det er beklagelig at vi kommer i den situasjon at ikke dette storting kan vedta en slik grunnlovsbestemmelse. Men når det antagelig i kveld er et faktum at det ikke fører fram, vil iallfall jeg for mitt vedkommende med glede se at vi snarest mulig kan ta opp et slikt samarbeid med sikte på å prøve å nå fram til en formulering som alle kan samles om.

Debatten var dermed avsluttet.

Komiteén hadde innstillet:

I. Det i kgl. proposisjon nr. 140 for 1948 fram satte forslag om ny § 110 i Grunnloven, for slag nr. 3, utkast 3, i Dok. nr. 20 for 1948: Alternativ A. og B. - bifalles ikke.

Alternativ C – bifalles.

Presidenten: Da ikke noen har opptatt alternativ A og B, lar presidenten votere på vanlig måte over komitéens innstilling.

Votering:

Komiteéns innstilling vedk, alternativ A og B ble enstemmig bifalt.

Alternativ C var sålydende:

Som §110 i Grunnloven innføres følgende bestemmelse:

Ethvert arbeidsdygtigt Menneske har Ret og Pligt til at arbeide for sit Udkomme. — Denne Grundsætnings Anvendelse bestemmes ved Lov.

Votering:

Grunnlovsforslaget ble med 61 mot 77 stemmer ikke bifalt.

De 61 representanter var:

Lavik, Haldorsen, Svarstad, Holm, Ytre-Arne, Hareide, Knut Strand, Toven, Bjerkeseth, Skrondal, Langlo, Arnold Johansen, Vindenes, Grytnes, Alfred Nilsen (Tromsø), Erling Norvik, Ryen, Wirstad, Johanna Thorén, Smitt Ingebretsen, Vatnaland, Ramndal, Bondevik, Jakob Lothe, Lunde, Bøyum, Valen, Bunkholt, Berthelsen, Stavrand, Leirfall, Benum, Borten, Wigum, Tordis Bjerkan, Lyng, Kobbe, Edvardsen, Claudia Olsen, Haug, Gjørwad, Bredal, Asbj. Solberg, Fredriksfryd, Iveland, Røise land, Moseid, Messel, Paul Ingebretsen, Sven Nielsen, Helland, Hope, Borgen, Christie, Finn Øen, Lindebrække, Hagen, Ingvaldsen, Frogner, Kjøs, Granum.

De 77 representanter var:

Rong, Flatabø, Knut Vik, Alsvik, Alvestad, Aarønes, Reidar Carlsen, Steffensen, Berntsen, Enge, Varmann, Alfred Nilsen (Narvik), Meisdalshagen, Smeby, Kalrasten, Hernæs, Gerhardsen, Rakel Seweriin, Gjestebø, Hjalmar Larsen, Hognestad, Remseth, Stavang, Ivar Norevik, Versto, Selås, Evensen, Løberg, Sunde, Løkke, Breivoll, Nils Jacobsen, Peder Jacobsen, Johan Wiik, Engelstad, Granli, Skarholt, Dahlø, Almaas, Johnsen, Lange, Lyseth, Torgeir Berge, Johan Andersen, Henry, Arntzen, Klara Skoglund, Henry Jacobsen, Gundersen, Haavardstad, Nylund, Magnhild Hagelia, Kullien, Natvig Pedersen, Breilid, Nils Nilsen, Hartvig Svendsen, Liv Tomter, Strøm, Korslund, Dahl, Selvik, Aabrek, Konrad Knudsen, Christiansen, Astrid Skare, Watnebryn, Sørensen, Johs. Olsen, Karlstrøm, Klippenvåg, Fjeld, Løbak, Johanne Pedersen, Leif Hansen, Sig. Pedersen, Hove.

Fraværende var: Oksvik (forf.), Jaklin, Stranger (forf.), Wright (forf.), Hauan (forf.), Lersbryggen (forf.), Strømdahl (forf.), Karl H. Karlsen (forf.), Hønsvald (forf.), Hegna (forf.), Evju (forf.) og Lindberget (forf.).

Videre var innstillet:

II. Det av Carl Bonnevie, Johs. Andenæs m. fl. ved representantene G. Natvig Pedersen, J. Friis og Olav Oksvik framsatte forslag om ny § 110 i Grunnloven, forslag nr. 19 i Dok. nr. 20 for 1948, Alternativ I. - IV. – bifalles ikke.

III. Det av Carl Bonnevie ved representantene G. Natvig Pedersen, Olav Oksvik og J. Friis framsatte forslag om ny § 110 i Grunnloven, forslag nr. 20 i Dok. nr. 20 for 1948, alternativ I. og II. - bifalles ikke.

IV.

Det av Johan Scharffenberg ved representanten Erling Wikborg framsatte forslag om ny § 110 i Grunnloven, forslag nr. 21 i Dok. nr. 20 for 1948 — bifalles ikke.

V. Det av representanten Jørgen Vogt framsatte forslag om ny § 110 i Grunnloven, forslag nr. 22 i Dok. nr. 20 for 1948, alternativ A. og B. – bifalles ikke.

Votering:

Komitéens innstilling ble enstemmig bifalt.